

## คำนำ

ตั้งคตินิเทศา พรรณนาความเป็นมาแห่งพระธรรมวินัย ตั้งแต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วมา นับว่าเป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่งในแผนกตำนาน สมควรที่ผู้นับถือพระพุทธศาสนาจะต้องศึกษาให้รู้ เพื่อจักได้เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่การประพฤติปฏิบัติพระธรรมวินัยตามสมควร ตำนานแผนกนี้เป็นเรื่องยืดเยื้อยาวากที่จะกำหนดจำ เพื่อความสะดวกแก่การกำหนดจำของนักศึกษา พระครูพุทธมนต์ปริชา (สนธิ์ กิจจกาโร) วัดบวรนิเวศวิหาร จึงได้รวบรวมเนื้อความที่สำคัญ ๆ มาเรียบเรียงไว้เพื่อให้สะดวกแก่ความจำ เมื่อได้เรียบเรียงเสร็จแล้ว ได้มอบลิขสิทธิ์ให้ไว้แก่มหามกุฏราชวิทยาลัย.

กองตำรามหามกุฏราชวิทยาลัย เห็นว่าจักเป็นเครื่องอำนวยความสะดวกให้แก่นักศึกษาในทางพระพุทธศาสนาได้ตามสมควร จึงจัดการพิมพ์ขึ้น.

อนึ่ง ขอแสดงความขอบใจ พระครูพุทธมนต์ปริชา (สนธิ์ กิจจกาโร ป. ช. ๕) วัดบวรนิเวศวิหาร ผู้เรียบเรียงหนังสือนี้ ให้แก่มหามกุฏราชวิทยาลัย และขออุทิศผลอันเกิดแต่หนังสือนี้ บูชาพระคุณสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ผู้ประทานกำเนิดนักธรรม และขอบูชาพระคุณแห่งท่านผู้บูรพาจารย์ ผู้บริหารพระศาสนาสืบ ๆ มา.

## กองตำรา

มหามกุฏราชวิทยาลัย

๕ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๔

## อุปกรณ์สังคิตถา

[นักธรรมและธรรมศึกษาชั้นโท - เอก]

### เริ่มเรื่องสังคิต

**สังคิต** แปลว่า ร้อยกรอง โดยความหมาย ในที่นี้ได้แก่ร้อยกรองธรรมวินัย คือจัดธรรมวินัยให้เข้าระเบียบ เป็นหมวดหมู่ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **สังคายนา**.

สังคิตหรือสังคายนา พระสารีบุตรได้เริ่มปรารภไว้ก่อน ดังมีเรื่องเล่าว่า เมื่อครั้งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จประทับแรมที่อุภตตก-  
สังฆาการของมัลลกษัตริย์ พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพระสารีบุตรมา ให้แสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย พระสารีบุตรจึงปรารภเรื่องนิครนถ-  
นาฏบุตรผู้เป็นคณาจารย์ ครั้นทำกาลกิริยาแล้ว สาวกแตกกระจัด  
กระจายด้วยอำนาจลัทธิติ แล้วจึงแสดงสังคิตสูตร จัดระเบียบธรรม  
วินัยให้เป็นหมวดหมู่ ให้ภิกษุทั้งหลายฟัง พระผู้มีพระภาคทรงสรร-  
เสริญและทรงเห็นชอบด้วย แต่พระสารีบุตรมิทันได้จัดทำ นิพพาน  
เสียก่อน ต่อมาพระเถระทั้งหลายมีพระมหากัสสปะเป็นต้น ได้ถือเอา  
เป็นตัวอย่างจัดทำขึ้นโดยทำนองนั้น และได้เป็นตัวอย่างต่อ ๆ มา  
และการทำสังคายนานั้น อาศัยมีเหตุเกิดขึ้นจัดทำ.

**เหตุที่จะทำสังคายนามี ๓ คือ :-**

๑. เพราะอัครชีกกล่าวจ้วงจาบหรือละเมิดพระธรรมวินัย.

๒. เพราะความเข้าใจผิด เห็นผิด ปฏิบัติผิดธรรมวินัยเกิดขึ้น.

๓. เพราะประสงค์จะให้พระศาสนามั่นคงถาวร.

เมื่อได้จัดทำสังคายนาเสร็จแล้ว ย่อมอำนวยประโยชน์ให้แก่  
หมู่คณะและพระศาสนาได้ตามสมควร.

ผลแห่งการทำสังคายนามี ๓ คือ :-

๑. กำจัดและป้องกันอสังขีได้.

๒. ทำความเห็นให้ถูกต้องและปฏิบัติถูกต้องได้.

๓. ทำให้พระศาสนามั่นคงและแพร่หลายยิ่งขึ้น.

การทำสังคายนาย่อมอำนวยประโยชน์ให้เช่นนี้ พระเถระทั้งหลาย  
ท่านจึงนิยมทำ.

ในครั้งก่อน ๆ ท่านได้เล่าเรียนจำทรงกันมาด้วยปาก และต่าง  
แยกย้ายกันไปอยู่ในที่ไกล ๆ นานเข้าเกรงจะเลือนหรือพินเพื่อน บาง  
หมู่ย่อมมีความเห็น ความเข้าใจ ความปฏิบัติผิดแผกกันไป หรือท่าน  
ผู้ไม่ละอายบัญญัติลัทธิใหม่ เมื่อแตกต่างกันไปแล้ว ย่อมทำให้พระ  
ศาสนาเสื่อมเร็ว เพื่อปรับปรุงให้ลงระเบียบกัน ท่านจึงประชุมสอบ  
สวนกันดู เมื่อฝ่ายไหนมากและลงกัน ก็ถือเอาเป็นถูก แล้วจำทรง  
ไว้ต่อไปอีก เพราะฉะนั้น สังคิตถิ ท่านจึงแปลกันอย่างหนึ่งว่า ขับ  
โดยความก็คือสวด ประชุมกันสวด ท่านผู้ใดสวดผิดไปจากหมู่มาก  
ก็ต้องเข้าใจได้ว่าท่านผู้นั้นผิด จำมาคลาดเคลื่อน.

### เริ่มเรื่องประณตสังคายนา

เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงเทศนาพระธัมมจักกัปปวัตตนสูตรโปรดปัญจวัคคีย์แล้ว เสด็จเที่ยวสั่งสอนเวไนยนิกรจนตราบเท่าพระชนมายุ ๘๐ พรรษา ทรงทรมานสุภัททปริพาชกอันเป็นปัจฉิมเวไนยพุทธสาวกให้ได้ศรัทธาเลื่อมใส ทรงให้บรรพชาเป็นเอหิภิกขุสำเร็จแล้ว เสด็จดับขันธปรินิพพานในระหว่างนางรังทั้งคู่ ณ สาลวันป่าไม้รังแห่งมัลลกะศรัยไกลีกรุงกุสินารา ปีมะเส็งนพศกเพ็ญเดือน ๖ คิมหฤควันอังคาร เวลาใกล้รุ่ง ในเวลานั้น มีพระอนุรุทธเถระเป็นผู้ใหญ่อยู่ในที่นั้น ครั้งนั้นพระมหากัสสปะเป็นผู้มีวิสัยกาลแก่กว่าพระสงฆ์ทั้งปวงประมาณ ๗ แสน บรรดาที่มาประชุมกัน แต่ในเวลาทีเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระมหากัสสปะยังมิได้มาประชุม ณ ที่นั้น กำลังเดินทางจากปาวานคร หวังจะมาเฝ้าพระผู้มีพระภาค เมื่อดำเนินมาในระหว่างทาง ได้พักอยู่ใต้ร่มพฤกษาแห่งหนึ่ง เห็นปริพาชกผู้หนึ่งเดินทางมาจากกุสินารา พระมหากัสสปะจึงถามข่าวถึงพระผู้มีพระภาค และได้ทราบว่าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วได้ ๗ วัน หมู่ภิกษุสงฆ์ซึ่งอยู่ในที่นั้น บรรดาที่ยังมีกิเลสก็มีความเศร้าโศกปริเทวนาการถึงพระผู้มีพระภาค ที่มีกิเลสอันปราศแล้วก็อดกลั้นด้วยธรรมสังเวช ในขณะที่นั้นมีภิกษุรูปหนึ่งชื่อสุภัทททะบวชเมื่อภายหลัง จึงเรียกกันว่าสุภัททวุฑฒบวรพชิต ได้กล่าวแก่ภิกษุทั้งปวงซึ่งอยู่ในที่นั้นว่า ท่านทั้งหลายอย่าเศร้าโศกถึงพระสมณโคดมนี้เลย เธอปรินิพพานเสียดี

๑. ข้อนี้ไม่แน่นัก ตามต้นฉบับว่าเป็นเอหิภิกขุ แต่ในที่อื่นว่า มอบให้พระอานนท์บรรพชา แต่ยังมีบางแห่งที่อ้างว่าเป็นปัจฉิมสาวก ขอให้ผู้ศึกษาจงพิจารณา.

๒. ฉบับเดิมว่าเบญจสก.

แล้ว ทีนี้เราพ้นทุกข์พ้นร้อนแล้ว เธอยังอยู่มักคอยเบียดเบียนว่ากล่าว  
สิ่งนี้ควรสิ่งนี้ไม่ควร ห้ามปรามนั่น ๆ นี้ ๆ จำเดิมแต่เราจะมีความ  
สุขสบาย เราปรารถนาจะกระทำสิ่งใด เราก็กระทำสิ่งนั้นได้ พระ  
มหากัสสปะได้ยินแล้วก็เกิดความสังเวชสลดใจว่า พระผู้มีพระภาค  
เสด็จดับขันธปรินิพพานมีทันนาน สิ้นระยะเวลาเพียง ๗ วันเท่านั้น ยัง  
มีอสังขีบาปชนกล่าวจ้วงจาบพระธรรมวินัยได้เช่นนี้, แต่ครั้งจะยกขึ้น  
กล่าวในเวลานั้น ก็ยังเห็นว่ายังไม่ควร ครั้นแล้วจึงพาหมู่ภิกษุสงฆ์  
ไปถวายบังคมพระพุทธศรีระและถวายพระเพลิง เมื่อถวายพระเพลิง  
พระพุทธศรีระแล้ว พระมหากัสสปะจึงปรารถนาในอันที่จะทำสังคายนา  
ด้วยอาศัยเหตุ ๒ ประการ (กล่าวเฉพาะที่เป็นข้อใหญ่) คือ :-

๑. ระลึกถึงคำของสุภัททวุฒบรพชิตกล่าวจ้วงจาบพระธรรม  
วินัย ถ้าทิ้งไว้นานไปพระสังฆกรรมจักอันตรธาน เมื่อพระสังฆกรรม  
ยังตั้งอยู่ ก็เหมือนพระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่.

๒. ระลึกถึงอุปการคุณของพระผู้มีพระภาคที่ยังมีอยู่แก่ตน เช่น  
ได้ทรงประทานผ้าสังฆาฏิทรงให้ และได้ยกย่องไว้ในฐานะที่เป็นผู้มี  
ธรรมเป็นเครื่องอยู่เสมอด้วยพระองค์เป็นต้น.

เมื่อปรารถนาเหตุเหล่านี้ขึ้นแล้ว จึงแจ้งความคำริและเล่าความตั้ง  
แต่ต้นให้ภิกษุทั้งปวงทราบ และชักชวนพระสงฆ์ให้มีความอุตสาหะ  
ปลงใจช่วยทำสังคายนา ภิกษุทั้งหลายก็อำนวยการตาม จึงขอให้พระ  
เถรเจ้าเลือกพระสงฆ์ที่จะเข้าประชุมทำสังคายนา พระเถรเจ้าจึงเลือก  
พระสงฆ์ล้วนแต่พระอรหันต์ ผู้ได้ปฏิสัมภทาและอภิญญา ๖ ซึ่ง

รับยกย่องจากพระศาสดา เป็นจำนวน ๕๐๐ หย่อนอยู่องค์หนึ่ง เพื่อไว้โอกาสแก่พระอานนท์ การที่ไม่เลือกพระอานนท์เข้าจำนวนในเวลานั้น เพราะอาศัยเหตุ ๒ ประการ คือ :-

๑. เพื่อป้องกันคำรับปวาทว่าเห็นแก่หน้า เพราะพระอานนท์เป็นพระอนุชา เป็นอุปัฏฐากใกล้ชิดของพระศาสดา ทั้งยังเป็นเสขบุคคล.

๒. เพื่อให้สงฆ์เลือกเอง แม้อย่างไร ๆ ก็ทั้งพระอานนท์ไม่ได้ เพราะพระอานนท์ปรากฏว่า ท่านเป็นคลังแห่งพระสังฆกรรม จำทรงพระพุทธรูปไว้ได้มาก จนได้รับยกย่องจากพระศาสดา ถ้าวันเสียการสังคายนาก็น่าจะไม่สำเร็จ.

เมื่อพระมหากัสสปะไม่เลือกพระอานนท์เข้า ภิกษุสงฆ์จึงขอร้องให้เลือกพระอานนท์เข้าด้วย เมื่อได้โอกาสเช่นนั้น จึงได้เลือกพระอานนท์เข้าในจำนวนด้วย จึงบรรจบเป็น ๕๐๐ พอดี ครั้นเลือกพระสงฆ์เสร็จแล้ว จึงหารือถึงสถานที่ซึ่งพระสงฆ์จักประชุมกันทำสังคายนา ได้ตกลงพร้อมกันว่าจักไปทำที่กรุงราชคฤห์ เพราะกรุงราชคฤห์ บริบูรณ์ด้วยเสนาสนะและโคจรคาม พระเถระเจ้าจึงสวดประกาศสงฆ์ด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาห้ามภิกษุสงฆ์ นอกจากที่จะไปทำสังคายนามิให้ไปจำพรรษา เพราะการสังคายนาเป็นการใหญ่ เกรงจะมีวิสกาคบุคคลไปขัดขวาง การที่ทำจักไม่สำเร็จผล เมื่อยังอีกเดือนครึ่งจะเข้าพรรษา พระมหากัสสปะจึงพาพระสงฆ์ที่จะไปทำสังคายนา ๒๕๐ องค์ไปสู่กรุงราชคฤห์โดยทางหนึ่ง พระอนุรุทธเถระ

พาพระสงฆ์ที่จะทำสังคายนา ๒๔๕ องค์ ไปกรุงราชคฤห์โดยทางหนึ่ง แยกกันไปคนละพวก.

ฝ่ายพระอานนท์ ก็นำบาตรและจีวรของพระผู้มีพระภาค พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เป็นบริวารไปสู่พระเชตวัน ณ พระนครสาวัตถี ซึ่งเป็นที่ประทับของพระผู้มีพระภาคในกาลก่อน ในระหว่างเดินทางไป เมื่อประชาชนได้เห็นก็ทำให้นึกถึงพระผู้มีพระภาค ได้มีความปริเทวนาการ ร่ำไห้ระงมไปทั้ง ๒ ฟากมรรคา พระอานนท์จึงเล่าโลมใจมหาชนด้วย ไตรลักษณ์กถา ๓ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เมื่อถึงพระเชตวันแล้ว ก็ปิดกวาดพระคันธกุฎีซึ่งเป็นที่เคยประทับของพระผู้มีพระภาคให้หมดจด ปฏิบัติจุดธูปเมื่อพระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ ในระหว่างนั้นพระผู้เป็นเจ้ายืนและนั่งมากเกินไป จึงเป็นเหตุให้เกิดอาพาธ รุ่งขึ้นวันที่ ๒ ได้ฉันทยาประจวบเนื้อด้วยนมสดและบำรุงกายให้สบายแล้ว ในวันที่ ๓ ได้เข้าไปสู่ที่นิมิตต์ของสุกมาณพมิพระเจดกเถระเป็นปัจฉาสมณะ ได้แสดงธรรมเทศนาสุกสูตรโปรดสุกมาณพ ขอหัตถกรรมปฏิสังขรณ์พระเชตวัน ครั้นเสร็จแล้ว ใกล้เคียงจะเข้าพรรษา พระเถระเจ้าก็ดำเนินไปสู่กรุงราชคฤห์.

เมื่อไปประชุมพร้อมกันที่กรุงราชคฤห์แล้ว จึงพากันเข้าไปทูล พระเจ้าอชาตศัตรู ขอหัตถกรรมปฏิสังขรณ์มหาวิหาร ๑๘ ตำบล สำเร็จในเดือนต้นแห่งกาลเข้าพรรษา พอเข้าเดือนที่ ๒ จึงไปทูลขอสถานที่ประชุมทำสังคายนา พระเจ้าอชาตศัตรูก็นำมหายานพ ๓ ประตูล้ำ สัตตบัณณกุหา ข้างภูเขาเวภารบรรพต ถวายตามความประสงค์ เมื่อ

วันก่อนแห่งวันที่พระสงฆ์จะประชุมทำสังคายนา พระสงฆ์พากันเตือน  
พระอานนท์ว่า พรุ่งนี้เป็นวันที่พระสงฆ์จักทำสังคายนาแล้ว ตัวท่าน  
ยังเป็นเสขบุคคลอยู่ หากสมควรจักไปสู่ที่ประชุมไม่ ท่านอย่าประมาท  
จงอุตสาห์ทำสมณธรรม พระอานนท์ก็รับคำ ในเวลารাত্রีวันนั้น  
พระอานนท์ก็ดำรงสติอยู่ด้วยกายคตาสติก็มีภูฐานปรารภความเพียรอัน  
แรงกล้า จนล่วงเวลามัชฌิมยาม ก็ยังไม่ได้บรรลุธรรมพิเศษ จึงได้  
นึกถึงคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสทำนายไว้ว่า เราจักได้บรรลุธรรมพิเศษ  
ในวันที่พระสงฆ์จักทำสังคายนา และได้ดำริต่อไปว่าชะรอยความ  
เพียรของเราจักกล้าเกินไป ปรารภเพื่อจักพักผ่อนร่างกาย พอยกเท้า  
ทั้ง ๒ ขึ้นพ่นฝุ่น เอนกายขึ้นเหนือเตียง พระเศียรยังมีทันถึงเขนย  
ก็ได้สำเร็จพระอรหัต พอรุ่งขึ้นก็ได้ไปเข้าประชุมทำสังคายนา เมื่อ  
ประชุมพร้อมกันแล้ว จึงปริกษาสงฆ์ เลือกผู้สมควรทำหน้าที่  
สังคายนา และว่าจะควรสังคายนาพระปิฎกไหนก่อน จึงตกลงกันเลือก  
พระมหากัสสปะ พระอุบาลี พระอานนท์ เป็นผู้ทำหน้าที่สังคายนา  
และควรสังคายนาพระวินัยปิฎกก่อน เพราะพระวินัยเป็นรากของพระ-  
ศาสนา ถ้าพระวินัยยังตั้งมั่นอยู่ตราบใด พระศาสนาก็ดำรงมั่นอยู่  
ตราบนั้น และได้จัดทำโดยวิธีปุจฉาวิสัชนา คือ :-

- ก. พระมหากัสสปะ เป็นผู้ปุจฉาพระวินัย พระสูตร พระปรมัตถ์.
- ข. พระอุบาลี เป็นผู้วิสัชนาพระวินัย.
- ค. พระอานนท์ เป็นผู้วิสัชนาพระสูตร พระปรมัตถ์.

การปุจฉาและวิสัชนา ได้ถามและแก้ถึงเรื่อง วัตถุ คือเรื่อง



นิทาน คือเหตุแห่งเรื่อง บุคคล คือผู้ที่เป็นต้นเหตุ **บัญญัติ** คือ พระบัญญัติที่ทรงตั้งไว้เดิม **อนุบัญญัติ** คือพระบัญญัติที่ทรงตั้งเพิ่มเติมขึ้นภายหลัง **อาบัติ** คือโทษที่ละเมิดพระบัญญัติ **อนาบัติ** คือ ไม่มีโทษ.

พระพุทธทวณะทั้งสี่ จัดเป็นปิฎก คือหมวดหรือที่รวมได้ ๓ คือ :-

๑. พระวินัยปิฎก ที่รวมพระวินัย.
๒. พระสุตตันตปิฎก ที่รวมพระสูตร.
๓. พระปรมัตถปิฎก ที่รวมพระปรมัตถ์.

#### วิภังค์ ๒

พระวินัยแบ่งเป็น ๒ วิภังค์ คือ :-

๑. ภิกขุวิภังค์ ได้แก่วินัยของภิกษุ.
๒. ภิกขุณีวิภังค์ ได้แก่วินัยของภิกษุณี.

เมื่อพระอุบาลีวิสันนาพระวินัยจบแล้ว จึงจัดรวบรวมเข้าเป็น กัณฑ์ ๆ ในชั้นต้นวิสันนาพระวินัยของภิกษุ เมื่อจบแล้วจึงวิสันนาพระวินัยของภิกษุณี.

#### ภิกขุวิภังค์ มี ๘ กัณฑ์

๑. ปาราชิก ๔ สิกขาบท ชื่อปาราชิกกัณฑ์.
๒. สังฆาทิเสส ๑๓ สิกขาบท ชื่อเตรสกัณฑ์.
๓. อนิยต ๒ สิกขาบท ชื่ออนิยตกัณฑ์.
๔. นิสัสัคคิยปาจิตตีย์ ๓๐ สิกขาบท ชื่อนิสัสัคคิยกัณฑ์.

๕. ปาจิตตีย์ ๕๒ สิกขาบท ชื่อปาจิตตีย์กัณฑ์.
  ๖. ปาฏิเทสนียะ ๔ สิกขาบท ชื่อปาฏิเทสนียกัณฑ์.
  ๗. เสขียวัตร ๗๕ สิกขาบท ชื่อเสขียกัณฑ์.
  ๘. อธิกรณสมณะ ๗ สิกขาบท ชื่ออธิกรณสมณกัณฑ์.
- รวมภิกขุวิภังค์มี ๒๒๗ สิกขาบท เป็นวินัยของภิกษุ.

**ภิกขุณีวิภังค์มี ๗ กัณฑ์**

๑. ปาราชิก ๘ สิกขาบท ชื่อปาราชิกกัณฑ์.
๒. สังฆาทิเสส ๑๗ สิกขาบท ชื่อสังฆตตรสกัณฑ์.
๓. นิสสัคคียปาจิตตีย์ ๓๐ สิกขาบท ชื่อนิสสัคคียกัณฑ์.
๔. สุทธกปาจิตตีย์ ๑๖๖ สิกขาบท ชื่อปาจิตตีย์กัณฑ์.
๕. ปาฏิเทสนียะ ๘ สิกขาบท ชื่อปาฏิเทสนียกัณฑ์.
๖. เสขียวัตร ๗๕ สิกขาบท ชื่อเสขียกัณฑ์.
๗. อธิกรณสมณะ ๗ สิกขาบท ชื่ออธิกรณสมณกัณฑ์.

รวมภิกขุณีวิภังค์มี ๓๑๑ สิกขาบท เป็นวินัยสำหรับนางภิกษุณี.

วิภังค์ทั้ง ๒ นี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **อุภโตวิภังค์**.

เมื่อเสร็จแล้วจึงส่งคายนานั่นชวรรรคและปริวารรรคต่อไป ครั้น

แล้วจัดเป็นคัมภีร์ได้ ๕ คัมภีร์ :-

๑. คัมภีร์อาทิกกรรม.
๒. คัมภีร์ปาจิตตีย์.
๓. คัมภีร์มหาวรรค.
๔. คัมภีร์จุลวรรค.

๕. คัมภีร์ปริวารวรรค.

ในคัมภีร์ทั้ง ๕ นี้ เป็นพระพุทธรูปที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงบัญญัติไว้ ต่อมาได้มีท่านผู้รู้ได้อรรถาธิบายเพิ่มเติมเพื่อให้กุลบุตร ได้เข้าใจง่าย และสะดวกแก่การศึกษาปฏิบัติ ข้อความที่ได้ อรรถาธิบายไว้ นั้น ๆ ได้ชื่อว่าอรรถกถา มีสำหรับคัมภีร์นั้น ๆ มีชื่อ ดังนี้ :-

คัมภีร์อาทิกกรรม มีอรรถกถา ชื่อ ปฐมสมนุตปาสาทิกา.

คัมภีร์ปาจิตตีย์ มีอรรถกถา ชื่อ ทุติยสมนุตปาสาทิกา.

คัมภีร์มหาวรรค มีอรรถกถา ชื่อ ตติยสมนุตปาสาทิกา.

คัมภีร์จุลวรรค มีอรรถกถา ชื่อ จตุตถสมนุตปาสาทิกา.

คัมภีร์ปริวาร มีอรรถกถา ชื่อ ปญจสมนุตปาสาทิกา.

พระวินัย ๕ คัมภีร์นี้ จัดเป็นปิฎกอันหนึ่ง ชื่อวินัยปิฎก จำแนก เป็นธรรมขันธ์ ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์.

**อรรถแห่งพระวินัย**

พระวินัยทั้งสิ้นมีอรรถ ๓ ประการ คือ :-

๑. วิวิชนยตฺตา เพราะอรรถว่า มีนัยมีอย่างต่าง ๆ.
๒. วิเสสนยตฺตา เพราะอรรถว่า มีนัยอันวิเศษ.
๓. กายวาจาณฺ วินยโต เพราะอรรถว่า เป็นเครื่องตัดซึ่งกาย และวาจา.

**อำนาจประโยชน์แห่งการบัญญัติพระวินัย**

พระวินัย พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ ด้วยมุ่งให้ได้รับ

ประโยชน์ ๑๐ ประการ :-

๑. สงฆ์สุญฺจตย เพื่อว่าดีแล้วชอบแห่งสงฆ์.
๒. สงฆ์ผาสุตย เพื่อให้ความสำราญแก่สงฆ์.
๓. ทุมฺภุณฺํ ปุคฺคถานํ นิคฺคหย เพื่อข่มซึ่งบุคคลไม่มีศีล  
ทั้งหลาย อันเป็นคนเก้อยาก.
๔. เปสถานํ ภิกฺขุณฺํ ผาสุวิหารย เพื่อความอยู่สบายแห่ง  
ภิกษุทั้งหลายผู้มีศีลเป็นที่รัก.
๕. ทิฏฺฐธมฺมิกานํ อสวานํ สํวราย เพื่อปิดเสียซึ่งอาสวะ  
ทั้งหลายอันเป็นไปในปัจจุบันกาลเห็นประจักษ์.
๖. สมฺปรายิกานํ อสวานํ ปฏฺิฆาตย เพื่อกำจัดเสีย ซึ่ง  
อาสวะทั้งหลาย อันจักเกิดมี ณ ภูมเบื้องหน้า.
๗. อปฺปสฺนุณานํ วา ปสฺทาตย เพื่อความเลื่อมใสแห่งชน  
ทั้งหลาย ที่ยังไม่เลื่อมใส.
๘. ปสฺนุณานํ วา ภิกฺขุโยภาวย เพื่อนความเลื่อมใสยิ่งขึ้น  
แห่งชนทั้งหลายผู้เลื่อมใสแล้ว
๙. สทฺธมฺมฏฺิจิตฺติยา เพื่อความตั้งอยู่แห่งสัทธรรม.
๑๐. วินยานุคฺคหย เพื่ออนุเคราะห์ซึ่งวินัย.

เมื่อสังคายนาพระวินัยจบแล้ว จึงสังคายนาพระสูตร พระสูตร  
ที่ท่านยกขึ้นแสดงเท่าที่มีมาในสังคีตติกา ๒ สูตร คือพรหมชาลสูตร  
สามัญญผลสูตร สังคายนาพรหมชาลสูตรก่อน.

พรหมชาลสูตร พระผู้มีพระภาคตรัสที่พระตำหนักร้างในอุทยาน

ชื่ออัมพลัญญิกา ในระหว่างกรุงราชคฤห์กับบ้านนาลันทาท่อกัน ทรง  
ปรารภสุปปียปริพาชกและพรหมทัตตมาณพ กล่าวถ้อยคำเป็นเข้าศีกกัน  
สุปปียปริพาชกผู้อาจารย์ กล่าวนิทาพระรัตนตรัย พรหมทัตตมาณพ  
ผู้ศิษย์กล่าวสรรเสริญพระรัตนตรัย ข้อธรรมในพรหมชาลสูตรนั้น  
ทรงแสดง จุลศีล มัชฌิมศีล มหาศีล และทัญญู ๖๒ ประการ.

### ๑. จุลศีลมี ๒๖

๑. ปาณาติปาตา ปญฺญีวิโรโต สพฺพพญฺญานุกมฺปี เว้นขาดจาก  
ปาณาติบาต ปลุกเมตตาคจิตในสัตว์ทั้งปวง.

๒. อทินฺนาทานา ปญฺญีวิโรโต ทินฺนาทายี เว้นขาดจากอทินนา-  
ทาน ถือเอาแต่สิ่งของทีเข้าของอนุญาตให้.

๓. อพฺพหุมจริยํ ปหาย พุรหุมจารี ละความประพฤติธรรม  
อันมิใช่พรหมจรรย์ ประพฤติธรรมอันเป็นพรหมจรรย์.

๔. มุสาวทา ปญฺญีวิโรโต สจฺจวาที เว้นขาดจากการกล่าวเท็จ  
กล่าวแต่คำจริง.

๕. ปีสุณาย วาจาญ ปญฺญีวิโรโต สมคฺคนนฺที เว้นขาดจาก  
การกล่าววาจาต่อเสียด พอใจกล่าวแต่คำอันชักนำให้สามัคคี.

๖. ผรุสฺสาย วาจาญ ปญฺญีวิโรโต เปมฺนียา เว้นขาดจากการ  
กล่าววาจาหยาบ กล่าวแต่วาจาอ่อนหวานจับใจ.

๗. สมฺมุปลลาปา ปญฺญีวิโรโต ฐมฺมวาที เว้นขาดจากการกล่าว  
วาจาไปรยเสียดซึ่งประโยชน์ กล่าวแต่วาจาอันเป็นธรรม.

๘. พิชคามญุตคามสมารมฺภา ปญฺญีวิโรโต เว้นขาดจากการ

พรากรพีชคามและภูตคาม.

๕. **วิโรต วิกาลโภชนา** เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล.

๑๐. **นัจจคีตวาทิตวิฐกทสุสนา ปฏิวิโรต** เว้นขาดจากการ  
ฟ้อนรำขับร้องและประ โคมดนตรี.

๑๑. **มालาคนุชวิเลปนธารณมณฺฑนวิฐสนนฺฐานา ปฏิวิโรต**  
เว้นขาดจากการลูบไม้ ทัดทรง ประดับตกแต่งกาย ด้วยดอกไม้ และ  
ของหอม.

๑๒. **อุจฺจาสมนมหาสยนา ปฏิวิโรต** เว้นขาดจากการนั่งนอน  
บนที่นั่งที่นอนสูงใหญ่.

๑๓. **ชาตฺรปรชตปฏิคฺคหณา ปฏิวิโรต** เว้นขาดจากการรับ  
ทองและเงิน.

๑๔. **อามกธฺมฺลปฏิคฺคหณา ปฏิวิโรต** เว้นขาดจากการรับ  
ธัญญาชาติดิบ.

๑๕. **อามกมฺสปฏิคฺคหณา ปฏิวิโรต** เว้นขาดจากการรับเนื้อดิบ.

๑๖. **อิตฺถิกุมาริกปฏิคฺคหณา ปฏิวิโรต** เว้นขาดจากการรับ  
หญิงและเด็กหญิง.

๑๗. **ทาสีทาสปฏิคฺคหณา ปฏิวิโรต** เว้นขาดจากการรับ  
ทาสหญิงและทาสชาย.

๑๘. **อเชพกปฏิคฺคหณา ปฏิวิโรต** เว้นขาดจากการรับแพะ  
และแกะ.

๑๙. **กุกฺกุฏสุกรปฏิคฺคหณา ปฏิวิโรต** เว้นขาดจากการรับไก่

และสุกร.

๒๐. หตุถิวสุสวพวาปกุคคหณา ปฏิวีโรโต เว้นขาดจากการรับช้าง โค ม้า และลา.

๒๑. เขตตวตตุฏุกุคคหณา ปฏิวีโรโต เว้นขาดจากการรับที่นาและที่สวน.

๒๒. ทูเตยยุปหิณคมนาโยคา ปฏิวีโรโต เว้นขาดจากการรับใช้ผู้อื่น อันมิเป็นธรรม.

๒๓. กยวิกุกยา ปฏิวีโรโต เว้นขาดจากการซื้อและขาย.

๒๔. ตุลาภูฏักตภูฏมานภูฏา ปฏิวีโรโต เว้นขาดจากการโกงด้วยตราชั่ง โกงด้วยทอง และการโกงด้วยการนับการตวง.

๒๕. อุฏโกฏนนวนุจนิคตสวียโยคา ปฏิวีโรโต เว้นขาดจากการทำของปลอม การหลอกหลวง และการทำกลอุบายต่าง ๆ

๒๖. เจทนวธพนะนวิปราโมสอาโลปสทสาการา ปฏิวีโรโต เว้นขาดจากการประหาร การผลาญชีวิต การจองจำ การแย่งชิง การปล้นสดม และการชู้กรรมชอกต่าง ๆ.

#### มัชฌิมศีล ๑๐

๑. พิชคามภูตคามสมารมูภา ปฏิวีโรโต เว้นขาดจากการพรากพิชคามและภูตคาม.

๒. สนนุธิการกปริโภคา ปฏิวีโรโต เว้นขาดจากการบริโภคอาหารที่ทำการสั่งสมไว้.

๓. วิสูกทสสนา ปฏิวีโรโต เว้นขาดจากการคูสิ่งเป็นข้าศึกแก่กุศล.

๔. ชุตูปมาทภูฐานา ปฏิวิโรโต เว้นขาดจากเหตุเป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา คือการเล่นการพนัน.
๕. อุจฺจาสยนมหํสยนา ปฏิวิโรโต เว้นขาดจากการนั่งนอนบนที่นั่งที่นอนสูงใหญ่.
๖. มณฺพณวิภูสณฺณภูฐานานุโยคา ปฏิวิโรโต เว้นขาดจากการประกอบเหตุแห่งการประดับตกแต่ง.
๗. ติริจฺจนกถาย ปฏิวิโรโต เว้นขาดจากการพูดศิรัจจนกถา.
๘. วิคฺคาหิกกถาย ปฏิวิโรโต เว้นขาดจากการกล่าววาจาเราระราน.
๙. ทฺุเตยฺยปหิณฺคมณานุโยคา ปฏิวิโรโต เว้นขาดจากการรับใช้ผู้อื่นอันมิเป็นธรรม
๑๐. กุหนฺลปนา ปฏิวิโรโต เว้นขาดจากการโกหกถ้อยต่าง ๆ.

#### มหาศีล ๗

๑. เว้นจากการเล็งชีพผิต ด้วยศิรัจจนวิชชา มีการทนายอวัยวะและวิชาว่าด้วยอวัยวะเป็นต้น.
๒. เว้นจากการเล็งชีพผิต ด้วยศิรัจจนวิชชา คือการทนายลักษณะต่าง ๆ มีลักษณะแก้วมณีเป็นต้น.
๓. เว้นจากการเล็งชีพผิต ด้วยศิรัจจนวิชชา มีการดูฤกษ์ยามเป็นต้น.
๔. เว้นจากการเล็งชีพผิต ด้วยศิรัจจนวิชชา มีการทนายพระจันทร์พระอาทิตย์เป็นต้น.
๕. เว้นจากการเล็งชีพผิต ด้วยศิรัจจนวิชชา มีการทนายฝนดี



และทายฝนแล้งเป็นต้น.

๖. เว้นจากการเลี้ยงชีพผิด ด้วยดิรัจฉานวิชา มีการทนาย  
อวาหมงคลและวิวาหมงคลเป็นต้น.

๗. เว้นจากการเลี้ยงชีพผิด ด้วยดิรัจฉานวิชา มีการบน  
เทวดา บนภูตผีเป็นต้น.

สามัญญผลสูตร พระผู้มีพระภาคตรัสที่สวนอัมพวัน คือสวน  
มะม่วงแห่งหมคชีวกโกมารภัจจ์ ตรัสแก่พระเจ้าอชาตศัตรูราชูปถัมภ์  
ผู้เป็นพระราชโอรสแห่งนางเวเทหิราชเวที ผู้ครองราชฤทธิมหานคร  
ในความทรงแสดงถึงสามัญญผล คือผลแห่งความเป็นสมณะ ทรง  
ยกศีลสังวร อินทริยสังวร นีวรณ รูปฌาน ๔ วิชา ๘ วิมุติ ๒  
อาสวะ ๓.

#### พระสูตรรวมเป็นนิกาย

เมื่อสังคายนาพระสูตรแล้ว จึงจัดรวบรวมเป็นหมวดหมู่ เรียกว่า  
นิกาย มี ๕ คัมภีร์ คือ :-

๑. ทีฆนิกาย ๓๔ สูตร มีพรหมชาลสูตรเป็นต้น.
๒. มัชฌิมนิกาย ๑๕๒ สูตร มีมูลปริยายสูตรเป็นต้น.
๓. สังกยุตตนิกาย ๗๗๖๒ สูตร มีโอฆตรณสูตรเป็นต้น.
๔. อังคุตตรนิกาย ๙๕๕๗ สูตร มีจิตปริยาทานสูตรเป็นต้น.
๕. ขุททกนิกาย จำแนกออกเป็นคัมภีร์อีก ๑๕ คัมภีร์ :-
  - ๑) ขุททกปาฐะ.
  - ๒) ธรรมบท.

- ๓) อุทาน
- ๔) อติวุตตก
- ๕) สุตตนิบาต
- ๖) วิมานวัตถุ
- ๗) เปตวัตถุ
- ๘) เกรคาถา
- ๙) เถรีคาถา
- ๑๐) ชาดก
- ๑๑) นิทเทส
- ๑๒) ปฏิสัมภีทา
- ๑๓) อปทาน
- ๑๔) พุทธวงศ์
- ๑๕) จริยาปิฎก

พระสุตตันตปิฎก เมื่อจำแนกออกเป็นธรรมชั้นนี้ได้ ๒๑,๐๐๐  
พระธรรมชั้นนี้.

#### อรรถแห่งพระสูตร

พระสูตรทั้งสิ้น มีอรรถ ๖ ประการ คือ :-

- ๑. **สฺจนโต** เหตุว่าทรงแสดงผลให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นเป็นอันดี.
- ๒. **สุวตฺตโต** เพราะเหตุที่เทศนาอนุโลมตามอัชฌาศัยแห่งสัตว์.

๓. สนวนโต เพราะพระสูตรนั้นให้สำเร็จซึ่งพระโยชน์ เหมือน  
ข้าวกล้าให้สำเร็จผล.
๔. สุธนโต เพราะพระสูตรนั้นเป็นที่ไหลออกแห่งผลเหมือน  
แม่โคนมเป็นที่ไหลออกแห่งน้ำนม.
๕. สุตตถาณา เพราะพระสูตรนั้นรักษาไว้ซึ่งพระโยชน์แก่สัตว์  
ผู้ปฏิบัติด้วยดี.
๖. สุตตสภาคโต เพราะพระสูตรนั้น ยังสัตว์ให้ปฏิบัติดำเนิน  
ทางตรงต่อพระนิพพาน เหมือนสายบรรทัด  
แห่งนายช่างไม้.

### ทฤษฎี ๖๒

ทฤษฎี แปลว่า ความเห็น ที่บัญญัติขึ้น ย่อมเป็นไปตามอำนาจ  
ความเห็นของบุคคลพวกหนึ่ง ๆ พวกไหนมีความเห็นอย่างไร ก็บัญญัติ  
อย่างนั้น ด้วยสำคัญว่าความเห็นของตนนั้นถูก เมื่อมากหม่มากพวก  
ความเห็นจึงมีมาก และการที่บัญญัติขึ้น ก็เพราะปรารถนาวัตถุต่าง ๆ กัน.

สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ปรารถนาชั้นอันเป็นส่วนอดีต กล่าวคำ  
อันแสดงทฤษฎีด้วยวัตถุ ๑๘ อย่าง.

ผู้มีความเห็นว่าเที่ยง แล้วบัญญัติตนและโลกว่าเที่ยง ด้วย  
ปรารถนาวัตถุ ๔ อย่าง คือ :-

๑. อาศัยตนระลึกชาติได้ ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง จนถึงหลายแสนชาติบ้าง.

๒. อาศัยตนระลึกชาติได้ สัมผัสกับวิวิธกัมป์หนึ่งบ้าง สองบาง จนถึงสิบบ้าง.

๓. อาศัยตนระลึกชาติได้ ยิ่งกว่าสิบสัมผัสกับวิวิธกัมป์บ้าง ยี่สิบบ้าง สามสิบบ้าง สี่สิบบ้าง.

๔. อาศัยตนนึกถึงเทียบเคียง คาคะเนเอาด้วยความคิดของตนเอง.

ผู้มีความเห็นว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง บัญญัติตนและโลกว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง ด้วยปรารภวัตถุ ๔ อย่างคือ :-

๑. อาศัยตนไปเกิดเป็นพรหม ระลึกชาติได้เพียงชาติเดียว ถอยหลังยิ่งกว่านั้นระลึกไม่ได้ เห็นพรหมผู้เกิดก่อนมีอายุยืน จึงสำคัญว่า มหาพรหมเท่านั้นเที่ยง นอกนั้นไม่เที่ยง.

๒. อาศัยตนเกิดเป็นเทพดา ชื่อจิททาปโทสิกา และระลึกชาติได้ จึงสำคัญว่า เทพดาชื่อจิททาปโทสิกาเท่านั้นเที่ยง นอกนั้นไม่เที่ยง.

๓. อาศัยตนเกิดเป็นเทพดาชื่อ มโนโทสิกา และระลึกชาติได้ จึงสำคัญว่า เทพดาชื่อ มโนโทสิกา เท่านั้นเที่ยง นอกนั้นไม่เที่ยง.

๔. อาศัยตนคิดคาคะเนเทียบเคียงว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ได้ชื่อว่าตนไม่เที่ยง ส่วนจิต มนะ วิญญาณ ได้ชื่อว่าตนเหมือนกัน เป็นของเที่ยง.

ผู้มีความเห็นว่า โลกมีที่สุดหรือไม่มีที่สุด และบัญญัติขึ้นด้วย

วัตถุ ๔ อย่าง คือ :-

๑. อาศัยเหตุที่ตนบรรลุเจโตสมาธิแล้ว เข้าใจตามอาการแห่งโลก จึงบัญญัติว่า โลกกลม มีที่สุด.

๒. อาศัยเหตุที่ตนตั้งอยู่ในคุณสมบัติเช่นนั้น เข้าใจตามอาการแห่งโลก บัญญัติว่า โลกไม่มีที่สุด.

๓. อาศัยเหตุที่ตนตั้งอยู่ในคุณสมบัติเช่นนั้น เข้าใจตามอาการแห่งโลก จึงบัญญัติว่า โลกมีที่สุดด้วย ไม่มีที่สุดด้วย.

๔. อาศัยการนึกคาดคะเนเทียบเคียงเอา แล้วบัญญัติว่า โลกมีที่สุดก็ไม่ใช่ ไม่มีที่สุดก็ไม่ใช่.

ผู้มีความเห็นกลับกลอก พุดไม่ตายตัว เพราะกลัวผิด และบัญญัติขึ้นด้วยวัตถุ ๔ อย่าง คือ :-

๑. เพราะกลัวมูสา.

๒. เพราะกลัวอุปาทาน.

๓. เพราะกลัวถูกไล่เลี้ยง.

๔. เพราะความเขลา.

ผู้มีความเห็นว่า ตนและโลกเกิดขึ้นลอย ๆ และบัญญัติด้วย

วัตถุ ๒ อย่าง คือ :-

๑. อาศัยตนเกิดเป็นอสังขนิสสัตว์ ระลึกชาติได้เพียงเท่านั้น ถอยหลังไประลึกไม่ได้ จึงบัญญัติว่า ตนและโลกเกิดขึ้นลอย ๆ.

๒. อาศัยตนนึกคาดคะเนเทียบเคียงเอา จึงบัญญัติว่า ตนและ

โลกเกิดขึ้นลอย ๆ.

ผู้มีความเห็นว่า สัตว์ตายแล้ว มีสัญญา และบัญญัติขึ้นด้วย

วัตถุ ๑๖ อย่าง คือ :-

๑. บัญญัติว่า คนมีรูป เทียง ตายแล้ว มีสัญญา.
๒. บัญญัติว่า คนไม่มีรูป เทียง ตายแล้ว มีสัญญา.
๓. บัญญัติว่า คนมีรูปหรือไม่มีรูป ก็ถูกทั้งนั้น เป็นของเทียง ตายแล้ว มีสัญญา.
๔. บัญญัติว่า คนมีรูปก็ไม่ใช่ ไม่มีรูปก็ไม่ใช่ เป็นของเทียง ตายแล้ว มีสัญญา.
๕. บัญญัติว่า คนมีที่สุด เทียง ตายแล้ว มีสัญญา.
๖. บัญญัติว่า คนไม่มีที่สุด เทียง ตายแล้ว มีสัญญา.
๗. บัญญัติว่า คนมีที่สุด หรือไม่มีที่สุด ก็ถูกทั้งนั้น เป็นของ เทียง ตายแล้ว มีสัญญา.
๘. บัญญัติว่า คนมีที่สุดก็ไม่ใช่ ไม่มีที่สุดก็ไม่ใช่ เป็นของ เทียง ตายแล้ว มีสัญญา.
๙. บัญญัติว่า คนมีสัญญาอย่างเดียว เป็นของเทียง ตายแล้ว มีสัญญา.
๑๐. บัญญัติว่า คนมีสัญญาต่างกัน เป็นของเทียง ตายแล้ว มีสัญญา.
๑๑. บัญญัติว่า คนมีสัญญาน้อย เป็นของเทียง ตายแล้ว มีสัญญา.

๑๒. บัญญัติว่า คนมีสัญญามาก เป็นของเที่ยง ตายแล้ว  
มีสัญญา.

๑๓. บัญญัติว่า คนมีสุขอย่างเดียว เป็นของเที่ยง ตายแล้ว  
มีสัญญา.

๑๔. บัญญัติว่า คนมีทุกข์อย่างเดียว เป็นของเที่ยง ตายแล้ว  
มีสัญญา.

๑๕. บัญญัติว่า คนมีทั้งสุขทั้งทุกข์ เป็นของเที่ยง ตายแล้ว  
มีสัญญา.

๑๖. บัญญัติว่า คนไม่มีสุขไม่มีทุกข์ เป็นของเที่ยง ตายแล้ว  
มีสัญญา.

ผู้มีความเห็นว่า สัตว์ตายแล้วไม่มีสัญญา และบัญญัติขึ้นด้วย  
วัตถุ ๘ อย่าง คือ :-

๑. บัญญัติว่า คนมีรูป เป็นของเที่ยง ตายแล้ว ไม่มีสัญญา.

๒. บัญญัติว่า คนไม่มีรูป เที่ยง ตายแล้ว ไม่มีสัญญา.

๓. บัญญัติว่า คนมีรูปหรือไม่มีรูป ก็ถูก เที่ยง ตายแล้ว  
ไม่มีสัญญา.

๔. บัญญัติว่า คนมีรูปก็ไม่ใช่ ไม่มีรูปก็ไม่ใช่ เที่ยง ตายแล้ว  
ไม่มีสัญญา.

๕. บัญญัติว่า คนมีที่สุด เที่ยง ตายแล้ว ไม่มีสัญญา.

๖. บัญญัติว่า คนไม่มีที่สุด เที่ยง ตายแล้ว ไม่มีสัญญา.

๗. บัญญัติว่า คนไม่มีที่สุด หรือไม่มีที่สุด ก็ถูก เที่ยง ตายแล้ว

ไม่มีสัญญา.

๘. บัญญัติว่า ตนมมีที่สุดก็ไม่ใช่ ไม่มีที่สุดก็ไม่ใช่ เทียง ตายแล้ว ไม่มีสัญญา.

ผู้มีความเห็นว่า ตั๋วตายแล้ว มีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ และบัญญัติขึ้นด้วยวัตถุ ๘ อย่างคือ :-

๑. บัญญัติว่า ตนมมีรูป เทียง ตายแล้ว มีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่.

๒. บัญญัติว่า ตนมไม่มีรูป เทียง ตายแล้ว มีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่

๓. บัญญัติว่า ตนมมีรูปหรือไม่มีรูป ก็ถูก เทียง ตายแล้ว มีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่.

๔. บัญญัติว่า ตนมมีรูปก็ไม่ใช่ ไม่มีรูปก็ไม่ใช่ เทียง ตายแล้ว มีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่.

๕. บัญญัติว่า ตนมมีที่สุด เทียง ตายแล้ว มีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่.

๖. บัญญัติว่า ตนมไม่มีที่สุด เทียง ตายแล้ว มีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่.

๗. บัญญัติว่า ตนมมีที่สุดหรือไม่มีที่สุด ก็ถูก เทียง ตายแล้ว มีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่.

๘. บัญญัติว่า ตนมมีที่สุดก็ไม่ใช่ ไม่มีที่สุดก็ไม่ใช่ ตายแล้ว มีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่.



ผู้มีความเห็นว่า สัตว์ตายแล้วขาดสูญ และบัญญัติขึ้นด้วย

วัตถุ ๗ อย่าง คือ :-

๑. บัญญัติว่า สัตว์เกิดในครรภ์ ตายแล้วขาดสูญ.
๒. บัญญัติว่า พวกเทพดาชั้นกามาวจร ตายแล้วขาดสูญ.
๓. บัญญัติว่า พวกเทพดาชั้นรูปพรหม ตายแล้วขาดสูญ.
๔. บัญญัติว่า พวกท่านผู้ได้อรูปฌานที่ ๑ ตายแล้วขาดสูญ.
๕. บัญญัติว่า พวกท่านผู้ได้อรูปฌานที่ ๒ ตายแล้วขาดสูญ.
๖. บัญญัติว่า พวกท่านผู้ได้อรูปฌานที่ ๓ ตายแล้วขาดสูญ.
๗. บัญญัติว่า พวกท่านผู้ได้อรูปฌานที่ ๔ ตายแล้วขาดสูญ.

ผู้มีความเห็นว่า นิพพานมีในปัจจุบัน และบัญญัติขึ้นด้วยวัตถุ

๘ อย่าง คือ :-

๑. บัญญัติว่า ผู้บริบูรณ์ด้วยกามคุณ ๕ ชื่อว่าบรรลุนิพพานในปัจจุบัน.
  ๒. บัญญัติว่า ผู้ได้ปฐมฌาน ชื่อว่าได้บรรลุนิพพานในปัจจุบัน.
  ๓. บัญญัติว่า ผู้ได้ทุติยฌาน ชื่อว่าได้บรรลุนิพพานในปัจจุบัน.
  ๔. บัญญัติว่า ผู้ได้ตติยฌาน ชื่อว่าได้บรรลุนิพพานในปัจจุบัน.
  ๕. บัญญัติว่า ผู้ได้จตุตถฌาน ชื่อว่าได้บรรลุนิพพานในปัจจุบัน.
- พระสูตรทั้งสิ้น รวมเรียกว่า สุตตันตปิฎก จำแนกเป็นธรรม-  
ชั้น ๒๑,๐๐๐ พระธรรมชั้น.

เมื่อสังคายนาพระสุตตันตปิฎกจบแล้ว จึงสังคายนาพระปรมัตถ-  
ปิฎกสืบไป ธรรมที่ยกขึ้นแสดงจัดเป็นปรมัตถ์ ในที่นี้ได้แก่อภิธรรม.

๑. ข้อนี้แยกเป็น ๕ ข้อ ๆ
๒. ตั้งแต่นี้ไปเป็น ๖---- ---- จึงรวมเป็น ๘ ๆ

### มูลเหตุที่ทรงแสดงอภิธรรม

มีเรื่องเล่าว่า เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วได้ ๗ พรรษามีพระหฤทัยประกอบด้วยพระกตัญญูจะสนองคุณพระชนนี เมื่อพระองค์ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ثمانเศียรถึที่ต้นคันทามพฤกษ์ (ต้นมะม่วง) เสร็จแล้วจึงเสด็จไปยังดาวดึงส์พิภพ ประทับนั่งเหนือบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ ภายใตร่มไม้ปาริชาติ ครั้งนั้นสมเด็จพระอมรินทรราชาจึงข่าวประกาศเทพดาให้มาประชุม ในขณะนั้นพระพุทธมารดาเสด็จอยู่ ณ ชั้นดุสิตพิภพ ไม่ได้มาประชุม พระพุทธองค์จึงตรัสถามท้าวโกสีย์ถึงพระพุทธมารดา ท้าวโกสีย์ทราบพระอัธยาศัยจึงไปเชิญพระพุทธมารดามาสู่ที่ประชุม ณ ดาวดึงส์พิภพ.

ครั้นพระพุทธมารดาเสด็จมาแล้ว พระพุทธองค์จึงทรงแสดงพระอภิธรรม รวม ๗ คัมภีร์ เมื่อจบพระธรรมเทศนา พระพุทธมารดาได้สำเร็จโสดาปัตติผล.

### พระอภิธรรมมี ๗ คัมภีร์

พระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ โดยย่อคือ สัง. วิ. ธา. ปุ. ก. ย. ป.

๑. สัง. - สังกณี.

๒. วิ. - วิภังค์.

๑. การที่พระพุทธเจ้าไม่เสด็จไปยังดุสิตพิภพ อันเป็นที่อยู่ของพระพุทธมารดานั้น ตามทางสันนิษฐานว่า เพราะพระองค์ทรงมุ่งประโยชน์อันใหญ่ ถ้าพระพุทธองค์เสด็จเลยขึ้นไปถึงชั้นดุสิตพิภพ เทพดาชาวดาวดึงส์พิภพซึ่งอยู่ต่ำกว่า ก็ไม่สามารถจะขึ้นไปยังดุสิตพิภพได้ จะไม่ได้รับรสพระสัทธรรม ถ้าเสด็จอยู่ชั้นดาวดึงส์ เทพดาชาวดุสิต ย่อมสามารถมาฟังได้ เหตุนี้จึงเสด็จประทับอยู่เพียงดาวดึงส์พิภพ. ส. ป.

๓. ชา. - ชาตุกถา.

๔. ปุ. - ปุคคลบัญญัติ.

๕. ก. - กถาวัตถุ.

๖. ย. - ยมก.

๗. ป. - ปฎฐาน.

๑. คัมภีร์พระสังคณี จำแนกเป็นกัณฑ์ ๔ คือ :-

ก. จิตตวิภัตติกัณฑ์ จำแนกจิตเจตสิกเป็นต้น.

ข. รูปวิภัตติกัณฑ์ จำแนกรูปเป็นต้น.

ค. นิกเขปราสาทิกัณฑ์ จำแนกธรรมในบทพหุมาตีกานั้น ๆ.

ฌ. อตฺตอุทธารกัณฑ์ จำแนกอรธ คือเนื้อความเป็นต้น.

๒. คัมภีร์พระวิภังค์ จำแนกวิภังค์ ๑๘ ประการ มีชั้นวิภังค์เป็นต้น.

๓. คัมภีร์พระชาตุกถา ว่าด้วยการสงเคราะห์ธรรมอันจัดเป็นกองชาตุต่าง ๆ เป็นต้น.

๔. คัมภีร์พระปุคคลบัญญัติ กล่าวถึงบัญญัติ ๖ ประการ มีชั้นบัญญัติเป็นต้น.

๕. คัมภีร์พระกถาวัตถุ จำแนกพระสูตรเป็นฝ่ายสกวาทิ ปรวาทิ เป็นต้น.

๖. คัมภีร์พระยมก จำแนกธรรมออกเป็นคู่ ๆ เช่นธรรมเป็นฝ่ายกุศลและมูลแห่งธรรมฝ่ายกุศล เป็นต้น.

๗. คัมภีร์พระมหาปฎฐาน จำแนกธรรมประกอบด้วยเหตุปัจจัย

เป็นต้น.

พระอภิธรรมทั้ง ๗ พระคัมภีร์ รวมเข้าด้วยกันจัดเป็นปิฎก  
เรียกอภิธรรมปิฎก จำแนกเป็นธรรมชั้นได้ ๔๒,๐๐๐ พระธรรมชั้น  
ทรงแสดง ๓ เดือนจบ รวมทั้ง ๓ ปิฎกเป็น ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้น.

#### อรรถแห่งอภิธรรมมี ๕

๑. วุฑฒิมนุโตะ มีอรรถว่าเจริญมากขึ้น.
๒. สตกุขณา มีอรรถว่ากำหนด.
๓. ปุชิตา มีอรรถว่าน่านุชา.
๔. ปริจฺฉินฺนา มีอรรถว่าเป็นส่วน ๆ ไม่คละกัน.
๕. อธิกา มีอรรถว่ายิ่ง.

สังคายนาครั้งนี้ พระสงฆ์ได้ประชุมทำที่ถ้ำสัตตบัณฑคูหา เขา  
เวภารบรรพต กรุงราชคฤห์ นับแต่พุทธปรินิพพานล่วงแล้วได้ ๓  
เดือน พระมหากัสสปะเป็นประธาน การกสงฆ์ ๕๐๐ กระทำอยู่ ๗  
เดือนจึงเสร็จ พระเจ้าอชาตศัตรูเป็นผู้อุปถัมภ์.

### ทศยสังคีติ

เมื่อพระอรหันต์ ๕๐๐ มีพระมหากัสสปะเป็นประธาน ได้ประชุมทำสังคายนาเสร็จแล้ว ต่อจากนั้นมา นับแต่วันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงมาได้ ๑๐๐ ปี ภิกษุวัชชีบุตรผู้อยู่ในเมืองไพศาลี ได้บัญญัติวัตร ๑๐ ประการ ซึ่งผิดต่อพระวินัยบัญญัติว่าไม่เป็นอาบัติ ครั้งนั้นพระยสยะ บุตรกาคัณทกพราหมณ์ เธอได้อภิญา ๖ ประการด้วยฤทธิ์ เทียวจาริกไปในบ้านวัชชีคาม ได้ฟังวัตร ๑๐ ประการ ซึ่งภิกษุวัชชีบุตรบัญญัติขึ้น ประสงค์จะระงับอิทธิคุณนั้น จึงไปอยู่ในมหาวันวิหารใกล้กรุงไพศาลี ครั้งนั้นภิกษุวัชชีบุตรเอาถาดทองสำริดใส่น้ำให้เต็มแล้ว ตั้งไว้ในท่ามกลางสงฆ์ ณ โรงอุโบสถ ประกาศแก่อุบาสกว่า ท่านจงถวายเงินทองแก่สงฆ์เป็นต้น สงฆ์ต้องการด้วยบริวารดังนี้ พระยสเถระก็ห้ามว่า ท่านอย่าให้ เงินทอง ไม่สมควรแก่สงฆ์ แต่อุบาสกไม่เชื่อ ได้ให้เงินทองแก่สงฆ์ รุ่งขึ้นก็นำออกแจกกัน และได้แบ่งส่วนนำมาถวายพระยสเถระด้วย พระยสเถระไม่รับ กลับตีเตือนทั้งผู้รับและผู้ถวาย ภิกษุวัชชีบุตรที่ไม่ละอายแก่บาป ชวนกันทำปฏิสารณียกรรมแก่พระยสเถระ โดยฐานอ้างว่าค่าอุบาสกผู้ถวายทองแก่พระภิกษุสงฆ์ ให้พระยสยะไปขอมาโทษอุบาสก พระยสเถระจึงว่า ถ้าจะให้เราไปขอมาเช่นนั้น จงให้ภิกษุเป็นอนุทูตกำกับเราไปด้วย เมื่อภิกษุวัชชีบุตรสมมติภิกษุผู้เป็นอนุทูตให้แล้ว พระยสเถระจึงไปสู่สำนักของอุบาสกกับด้วยภิกษุอนุทูต ครั้น

ไปถึงจึงกล่าวแก่อุบาสกเหล่านั้น แสดงถึงเรื่องพระวินัยบัญญัติว่า ทองและเงินเป็นของไม่สมควรแก่สมณะ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบัญญัติห้ามไม่ให้ภิกษุรับทองเงิน พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสอุปมาอุปไมยแก่ภิกษุทั้งหลายไว้ว่า

พระจันทร์พระอาทิตย์จะเส้าหมองด้วยมลทิน ๔ ประการ คือ หมอก ๑ ควัน ๑ ธุลี ๑ อสุรินทรอาหุเข้าบังเหลี่ยม ๑.

ภิกษุในพระพุทธศาสนาจะไม่มีตบะ ไม่รุ่งเรืองด้วยศีล ด้วยมลทิน ๔ ประการ

๑. เสพสุราเมรัย.

๒. ส้องเสพกามคุณ.

๓. ยินดีรับทองเงิน.

๔. เลี้ยงชีวิตไม่ชอบธรรม มีชังมเปสณะ คือรับเป็นคนใช้ของคฤหัสถ์เป็นต้น.

เมื่อพระยสะกล่าวเช่นนั้น เหล่าอุบาสกชาวเมืองไพศาลี ก็ชื่นชมสรรเสริญพระยสะว่า พระผู้เป็นเจ้าเท่านั้น เป็นสมณศักยบุตร และอาราธนาให้อยู่ในเมืองไพศาลี ครั้นแล้วพระยสะก็กลับมาสู่มหาวิหารกับด้วยพระภิกษุผู้อนุทูต เหล่าภิกษุวัชชีบุตรจึงถามว่า พระยสะไปขอขมาโทษแล้วหรือ ภิกษุอนุทูตจึงว่า ไปขอขมาที่ไหน กลับไปบอกแก่เขาว่า พวกเรานี้ไม่ใช่สมณะทั้งสิ้น เขาก็เลื่อมใสเธอ จึงคิดจะลงอุกเขปนิยกรรมแก่พระยสะ โดยฐานที่ไปยกโทษของพวกตน ได้พากันไปล้อมกุฏิของพระยสะ พระเถรเจ้ารู้ตัว ก็เหาะขึ้น

บนเวหาสไปนในอากาศถึงเมืองโกสัมพี แล้วให้ภิกษุไปแจ้งเหตุแก่  
ภิกษุผู้อยู่ในเมืองปาวาและวันติกนครให้รู้ ส่วนพระยสเถระได้ไป  
สู่สำนักพระสัมภุตเถระซึ่งอยู่ที่โธตังคบรรพต แจ้งเหตุให้ทราบ พระ  
มหาเถระที่เป็นพระชีณาสพอยู่ในเมืองปาวา ๖ รูป อยู่ในวันติกนคร  
๘๐ รูป ได้ฟังถ้อยคำจากภิกษุผู้ไปบอกเช่นนั้น ได้พากันออกจากที่อยู่  
ลงมาสู่โธตังคบรรพต รวมทั้งหมดที่มาประชุมกันในที่นั้น ๕๐,๐๐๐  
(เก้าหมื่น) รูป ล้วนเป็นพระชีณาสพหรือกันถึงเรื่องที่จะระงับอธิกรณ์.

ในกาลนั้น พระเวตเถระ ผู้เป็นสัททวิหาริกศิษย์พระอานนท์  
อยู่เมืองโสเรยยนคร เป็นผู้ฉลาดในพระไตรปิฎก พระชีณาสพเหล่านั้น  
นั้นทราบที่ท่านจักเป็นฝักฝ่ายแห่งตน จึงพากันไปหาท่าน ณ โสเรยย-  
นคร แต่ไม่พบ จึงตามไปพบที่เมืองสหชาตินคร พระยสเถระจึงยกวัตถุ  
๑๐ ประการ ที่พวกภิกษุวัชชีบุตรบัญญัติขึ้น ถามพระเวตเถระว่า  
ควรหรือไม่ พระเวตเถระตอบว่าไม่ควร พระชีณาสพเหล่านั้นได้  
มีความปรารถนาพร้อมกันจะไประงับอธิกรณ์.

ฝ่ายภิกษุวัชชีบุตร คิดจะเอาพระเวตเถระเข้าเป็นพวกของ  
ตน จึงจัดแจงสมณบริขารรีบไปสู่สหชาตินคร เพื่อถวายแก่พระ  
เวตเถระ.

พระสาพเถระ ผู้เป็นศิษย์พระอานนท์ ซึ่งอยู่ในสหชาตินคร  
ได้ทราบความแล้วจึงพิจารณาเห็นว่าฝ่ายไหนผิด ฝ่ายไหนถูก ก็ทราบ  
ชัดด้วยญาณ พร้อมทั้งทำมหาพรหมก็ได้ลงมาแจ้งเหตุให้ทราบอีก ว่า  
ภิกษุผู้ที่อยู่ในปาวานคร เป็นธรรมวาที ฝ่ายภิกษุผู้อยู่ในปาจินทิส เป็น

อภิธรรมวาที.

เมื่อภิกษุวัชชีบุตร ถึงสหชาตินครแล้ว จึงเอาสมณบริวาร เข้าถวายพระเรวตเถระ ๆ ไม่รับ จึงพากันไปหาพระอุตตรภิกษุผู้เป็นศิษย์อุปัฏฐาก ขอให้ช่วยว่ากล่าวและสนับสนุนฝ่ายตน อุตตรภิกษุผู้อุปัฏฐากก็เข้าไปวิงวอนพระเรวตเถระ ๆ จึงจับไล่พระอุตตรภิกษุผู้เป็นศิษย์นั้นเสีย.

ฝ่ายพวกภิกษุวัชชีบุตรไม่ได้พวก จึงพากันไปสู่มืองปาตลีบุตร เข้าไปทูลล่อวงพระเจ้ากาลาโศกราชว่า พวกตนได้ชำระพระคันธกุฎี สมเด็จพระผู้มีพระภาคในมหาวันวิหารวัชชีภูมิ ภิกษुकามวาสีจะมาชิงเอาวิหารนั้นเสีย ขอบพิตรจงช่วยห้าม พระเจ้ากาลาโศกราชก็ทรงเชื่อ ครั้นแล้วภิกษุวัชชีบุตรก็กลับมายังกรุงไพศาลี ในสหชาตวัน อันใกล้กับที่ซึ่งพระเรวตเถระอยู่.

ภิกษุในสหชาตวันได้ประชุมกัน ๑,๑๕๐,๐๐๐ (หนึ่งล้านหนึ่งแสนเก้าหมื่น หรือสิบเอ็ดแสนเก้าหมื่น) รูป เพื่อจะระงับอธิกรณ์ จึงหารือแก่พระเรวตเถระว่า จะระงับอธิกรณ์ในสหชาตวันนี้ พระเรวตเถระห้าม ด้วยอ้างว่าวัตถุ ๑๐ ประการนี้เกิดขึ้นเพราะภิกษุวัชชีบุตรในกรุงไพศาลี จักเว้นพวกที่เป็นต้นเหตุเสียไม่ได้ จึงตกลงพากันไปยังกรุงไพศาลี.

เมื่อถึงกรุงไพศาลีแล้ว พระเจ้ากาลาโศกราชไม่ทันได้ทรงพิจารณาให้เห็นผิดและชอบ หลงเชื่อภิกษุวัชชีบุตร จึงตรัสสั่งอำมาตย์ให้ไปห้ามภิกษุอื่นอย่าให้อยู่ในวิหาร นอกจากที่ได้อยู่มาแล้ว อำมาตย์ไปไม่



ถูก หลงทาง ด้วยอำนาจเทพเจ้าบันดาลให้เป็นไป พอตกเวลากลางคืน พระเจ้ากาลาโศกราชทรงสุบินตามกว่า นายนิรบาลจับพระองค์ ทอดลงในหม้อเหล็กแดง จึงตกพระทัยตื่น.

พระนางนันทาเถรีผู้เป็นพระน้องของพระเจ้ากาลาโศกราช เป็นพระชีนาสพ ทรงอภิเษก ทราบว่าพระมหากษัตริย์เป็นผู้ถือผิด ด้วยพวกอลัชชี จักเป็นเสี้ยนหนามพระศาสนา ก็ริบมาโดยทางอากาศ ครั้นถึงแล้ว ก็ทราบเหตุนิมิตที่เกิดขึ้นแก่พระเจ้ากาลาโศกราช จึงให้โอวาทว่า คุณก่อนบพิตร นิมิตนี้ตามกึ่งนัย เพราะพระองค์ไปเชื่อถ้อยคำของเหล่าภิกษุวัชชีบุตรผู้ไม่ละอายแก่บาปกรรม นี้เป็นกรรมอันหนักจงปฏิบัติตามหมู่ภิกษุผู้เป็นธรรมวาทีและวินัยวาที ให้ท่านอดโทษแล้วจงเป็นฝักฝ่ายช่วยทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เมื่อโอวาทเสร็จแล้วพระนางก็ถวายพระพรลา.

พระเจ้ากาลาโศกราช ได้ทรงฟังโอวาทที่พระนางเถรีให้แล้ว เกิดสังเวชสลดพระหฤทัย รุ่งเช้า จึงเสด็จไปมหาวิหารกับด้วยหมู่อำมาตย์ราชบริพาร ให้อาราธนาพระสงฆ์ที่จะมาระงับอธิกรณ์มาประชุมกัน เมื่อพระองค์ได้ทรงฟังความพระสงฆ์ทั้ง ๒ ฝ่าย ก็ทรงพิจารณาด้วยปัญญา ทรงทราบความชัดว่า พวกภิกษุวัชชีบุตรเป็นอลัชชีถือผิดจากพระวินัยบัญญัติ จึงยังพระสงฆ์ในป่าวนครให้ออดโทษแล้ว ถวายตัวเป็นโยม และช่วยอุปถัมภ์ในอันที่จะระงับอธิกรณ์ กระทำสังคายนา ครั้นแล้ว จึงทรงอำลาพระสงฆ์เสด็จเข้าสู่พระนคร.

พระสงฆ์ จึงหารือกันที่จะระงับอธิกรณ์ พระเรวตเถระจึงให้สงฆ์

รู้ด้วยอุพพาหิกัมมวาจา คือทำสันนิษฐานกำหนดในท่ามกลางสงฆ์สมมติ  
พระจินาสพเป็นฝ่ายปาจิณภิกษุผู้ธรรมวาที ๔ รูป เป็นฝ่ายปาวาภิกษุ  
ผู้ธรรมวาที ๔ รูป สมมติไว้สำหรับปูอาสนะ ๑ รูป เสร็จแล้วพากัน  
ไปสู่ศาลาราม.

**ฝ่ายปาจิณภิกษุ ๔ รูป คือ :-**

๑. พระสัพพกามี.
๒. พระสาพหเถระ.
๓. พระอุชชโสภิตเถระ.
๔. พระวาสภคามีเถระ.

**ฝ่ายปาวาภิกษุ ๔ รูป คือ :-**

๑. พระเรวัตเถระ.
๒. พระสาณสัมภุตเถระ.
๓. พระยสเถระ.
๔. พระสุมนเถระ.

พระอชติภิกษุ ผู้ปูอาสนะ.

การระงับอธิกรณ์นี้ กระทำโดยวิธีถามตอบกันในท่ามกลางสงฆ์  
ฝ่ายปาวาภิกษุ พระเรวัตเถระ เป็นผู้ถาม ฝ่ายปาจิณภิกษุ พระสัพพกามี  
เป็นผู้ตอบ.

**วัตร ๑๐ ประการ**

๑. กบปติ สิงคิโลณกบโป บริโภคเกลือที่รับประเคนแล้ว  
ตั้งสมไว้ในที่ต่าง ๆ (เขนง) กวร.

๒. กบฺปติ ทฺวํคฺคกบฺโป บริโภคอาหารในเวลาแดดบ่ายไป  
แล้วเพียง ๒ องคฺลี คฺวร.

๓. กบฺปติ คามนฺตรกบฺโป เมื่อปรารถนาจะเข้าบ้านฉัน  
โกชนะที่เป็นอนติริตตะ คฺวร.

๔. กบฺปติ อาวาสกบฺโป อาวาสมีสีมาเดียวกัน ทำอุโบสถ  
ต่างกัน คฺวร.

๕. กบฺปติ อหฺมตฺติกบฺโป ภิกษุผู้ควรจะนำฉันทะมาเมื่ออยู่ ไม่ได้  
รับอนุมัติทำสังฆกรรมก่อนได้ ไม่เป็นอาบัติ.

๖. กบฺปติ อจฺฉณกบฺโป ประพฤติตามอุปัชฌาย์อาจารย์  
ผู้เห็นผิดเป็นชอบ คฺวร.

๗. กบฺปติ อมฺลิตกบฺโป ฉันทมสคที่ยังไม่แปรเป็นนมสัสม  
อันมิได้ทำวินัยกรรมก่อน คฺวร.

๘. กบฺปติ ชโลคฺชี ปาตุ์ เหล้าอ่อน ๆ ภิกษุฉัน คฺวร.

๙. กบฺปติ อทสกํ นิสฺสีทํ ฉ่านิสฺสีทนะไม่มีชาย คฺวร.

๑๐. กบฺปติ ชาตฺรฐปรชฺติ รับเงินและทอง คฺวร.

ในพระเถระ ๘ รูป ผู้ระงับอธิกรรมเหล่านั้น เป็นศิษย์พระ  
อานนท์ ๖ รูป และได้ทันเห็นพระพุทธเจ้า เมื่อยังทรงพระชนม์อยู่  
คือ :-

๑. พระสัพพกามี

๒. พระสาฬหเถระ

๓. พระเรวตเถระ

๔. พระบุชชโศภิตเถระ

๕. พระยสเถระ

๖. พระสาณทัมมเถระ

เป็นศิษย์ของพระอนุรุทธ์ ๒ รูป และได้ทันเห็นพระพุทธเจ้า คือ :-

๑. พระवासภคามิเถระ

๒. พระสุมนเถระ

สงฆ์ประชุมกันระงับอธิกรณ์ครั้งนั้น ๑,๒๐๐,๐๐๐ (สิบสองแสน หรือหนึ่งล้านสองแสน) ในจำนวนนี้ พระสัพพกามี มีพรรษาได้ ๑๒๐ เป็นสังฆวุฒตอาจารย์ ผู้เฒ่าแก่กว่าสงฆ์ทั้งปวง.

เมื่อเสร็จการระงับอธิกรณ์แล้ว พระเวตเถระจึงปรึกษาสงฆ์เพื่อ ทำสังคายนา และเลือกเอาพระสงฆ์จีณาสพปฏิสัมภิตา ๙๐๐ (เจ็ดร้อย) รูปมีพระเวตเถระเป็นประธานมีพระเจ้ากาลาโศกราชเป็นศาสนูปถัมภ์.

วิธีทำเหมือนกับปฐมสังคายนา ต่างแต่การสมมติ ผู้ปุจฉาวิสัยนา การสมมติในครั้งนี้ มีเพียง ๒ รูป คือ :-

๑. พระเวตเถระ เป็นผู้ปุจฉา พระวินัย พระสูตร พระปรมัตถ์

๒. พระสัพพกามี เป็นผู้วิสัยนา พระวินัย พระสูตร พระปรมัตถ์. กระทำอยู่ ๘ เดือนจึงสำเร็จ ที่วาฬุการาม.

สังคายนาครั้งนี้ได้ประชุมการกสงฆ์ ๙๐๐ รูป มีพระเวตเถระ เป็นประธาน ทำที่วาฬุการาม เมื่อไพศาลี พระเจ้ากาลาโศกราชเป็น ผู้อุปถัมภ์ ทำอยู่ประมาณ ๘ เดือน จึงสำเร็จ นับแต่พุทธปรินิพพาน ถ่วงแล้วได้ ๑๐๐ ปี.

### ตติยสังคีติ

เมื่อพระเถระเจ้ามีพระยสะเป็นประธาน ได้ทำสังคายนาสเสร็จแล้ว จึงพิจารณาต่อไปว่า จากนี้ไปอีก ๑๑๘ ปี นับแต่พระผู้มีพระภาคเสด็จดับขันธปรินิพพานได้ ๒๑๘ ปี พระเจ้าธรรมาสโคราชในเมืองปาตลีบุตร จักได้เป็นเอกราชในชมพูทวีป ทรงเลื่อมใสในพระพุทธานามาก บำรุงภิกษุสงฆ์ด้วยจตุปัจจัยมาก พวกเดียรฉัตรขาดแคลน จักปลอมตัวมาบวชทำให้พระพุทธานามเลื่องลือ ก็พากันขึ้นไปอาราธนาตีสสมหาพรหมในพรหมโลก ให้ช่วยชำระพระพุทธานามให้รุ่งเรืองสืบไป เมื่อกลับจากพรหมโลกจึงมาลงทัณฑ์กรรมพระภิกษุ ๒ รูป คือ พระสิกขเว ๑ พระจันทวัชชี ๑ ด้วยอ้างว่า เมื่อครั้งทำสังคายนาครั้งที่ ๒ เธอไม่เข้ามาประชุม ถ้าตีสสมหาพรหมลงมาเกิดในตระกูลโมคคัลลิตปราหมณ์ให้เธอทั้ง ๒ รูปนั้นรูปหนึ่งพาตัวมาบวชให้ได้ อีกรูปหนึ่งจงสั่งสอนอบรมให้มีความรู้ในพระพุทธานาม เมื่อสำเร็จผลเช่นนี้แล้ว เธอทั้ง ๒ จึงจะพ้นโทษ.

ภิกษุทั้ง ๒ รูป คือ พระสิกขเวและพระจันทวัชชีเป็นศิษย์ของพระโสณกะ อันสืบเนื่องมาจากพระอุบาลี และเธอทั้ง ๒ รูปนั้นได้เป็นสหายกันมาตั้งแต่ครั้งเป็นคฤหัสถ์.

เมื่อถูกลงทัณฑ์กรรมเช่นนั้นแล้ว ต่างก็เล่าเรียนพระไตรปิฎกในสำนักพระโสณเถระผู้พระอุปัชฌาย์ จนได้เป็นพระชีณาสพ สำเร็จนพภิกษุญา เมื่อทราบวาตีสสมหาพรหมได้มาเกิดในตระกูลโมคคัลลิตปราหมณ์ พระสิกขเวก็พยายามที่จะไปนำตีสกุมารนั้นมาบวชให้ได้

๑. บางแห่งก็เรียกพระเจ้าศรีธรรมาสโคราชบ้าง พระเจ้าอโศกบ้าง ฟังทราบวา พระองค์เดียวกัน.

พยายามอยู่ ๗ ปีจึงสำเร็จ เมื่อไปนำมาบวชได้แล้ว จึงบอกให้ศึกษาอยู่ในสำนักพระจันทวัชชี จนได้สำเร็จเป็นพระอรหันตจีณาสพ ต่อมา มีนามว่า โมคคัลลิสบุตรคิสสระ นามนี้เป็นชื่ออันเป็นไปตามวงศ์สกุล.

ครั้นมาถึงรัชสมัยแห่งพระเจ้าธรรมมาโกศได้เป็นเอกราช ในชมพูทวีป พระองค์มีพระอาญาแผ่ไปในที่ต่าง ๆ และประกอบด้วยบุญญาภิสมภารมาก บริบูรณ์ด้วยทรัพย์สินเครื่องอุปโภคบริโภคเป็นอนึ่ง พระองค์ทรงมีพระราชสัตถาปสาทะในพระพุทธศาสนา ทรงบริจาคทานโดยประการต่าง ๆ พร้อมทั้งบูชาพระรัตนตรัยและบำรุงพระภิกษุสงฆ์ ลากสักการะในครั้งนั้นได้เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา.

ฝ่ายพวกเดียรฉัตรในยุคนั้น เสื่อมลาภอดอยาก ทั้งข้าวก็เกือบจะไม่มีบริโภค เมื่อเห็นทางฝ่ายพระภิกษุในพระพุทธศาสนาเพียบพูนไปด้วยลาภจึงได้พากันปลอมตัวเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา สำแดงลักษณะของตนว่า สิ่งนี้เป็นธรรม สิ่งนี้เป็นวินัย และพากันเข้าร่วมอุโบสถทำสังฆกรรมกับด้วยหมู่ภิกษุ ทำสาละวนต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา ฝ่ายภิกษุสงฆ์รู้เข้าเมื่อยังไม่มีโอกาสจะจัดการอย่างไร ก็ต้องนิ่งไว้เป็นแต่ไม่ทำอุโบสถสังฆกรรมร่วมด้วย และพวกเดียรฉัตรมีมากจนคุกกันยากเกือบไม่รู้ว่าเป็นใคร พระภิกษุสงฆ์จึงงดการทำสังฆกรรมราว ๗ ปี.

ฝ่ายพระโมคคัลลิสบุตรคิสสระพิจารณาเห็นว่า อิกนานกว่าจะทำการระงับได้ จึงมอบบรรดาภิกษุที่เป็นศิษย์ให้พระมหินทเถระปกครองส่วนท่านได้หลีกไปจำพรรษาอยู่ที่โอธังคบรรพต ๗ ปี.

พระเจ้าธรรมมาโสกราชทรงทราบว่า พระสงฆ์ไม่ทำอุโบสถสังฆกรรม และไม่ทันได้ไต่ถามเหตุ จึงใช้อำมาตย์ไประงับอธิกรณ์ อำมาตย์นั้นไม่รู้จะไปทำอย่างไร เพื่อจึงแนะว่า ถ้าใครขัดขึ้นก็ควรมาอำมาตย์ไปถึงหมู่พระสงฆ์แล้ว บังคับให้ทำอุโบสถสังฆกรรม พระสงฆ์ผู้หนักอยู่ในพระธรรมวินัย ก็ไม่อาจทำอุโบสถสังฆกรรมร่วมกับพวกเดียรถีย์นั้นได้ อำมาตย์เห็นว่าขัดคำสั่งก็ฆ่าเสีย ๒-๓ องค์.

พระคิสสะ ผู้เฒ่าของพระเจ้าธรรมมาโสกร ซึ่งได้ออกผนวช เมื่อครั้งก่อนแต่พระธรรมมาโสกรได้ราชาภิเษก ได้ผนวชอยู่ในสำนักพระธรรม-รักจิตเถระ ได้เห็นอาการของอำมาตย์กระทำดั่งนั้น จึงลุกมานั่งคั่นอยู่ในที่ใกล้อำมาตย์นั้น อำมาตย์เห็นจำได้จึงหยุดแล้วจึงกลับมากราบทูลแด่พระเจ้าธรรมมาโสกราชว่า กระหม่อมฉัน ถูกรับสั่งออกไประงับอธิกรณ์ บอกให้พระสงฆ์ทำอุโบสถสังฆกรรม กลับขัดขึ้นไม่ทำตาม จึงตัดศีรษะเสีย ๒-๓ รูป พระเจ้าธรรมมาโสกราชได้ทราบดั่งนั้น ทรงกลัวจะเป็นโทษ จึงรีบเสด็จไปยังอาราม เล่าความนั้นให้พระสงฆ์ฟังแล้วจึงตรัสถามว่าบาปจะตกอยู่กับใคร พระสงฆ์ถวายพระพรไม่ลงกัน บางพวกที่ปัญญาเขลาถือว่า ตกอยู่แก่มหาบพิตร เพราะมหาบพิตรสั่งให้เขาไป บางพวกที่มีปัญญากว่า บาปตกอยู่แก่อำมาตย์ เพราะมหาบพิตรไม่ได้ใช้ให้เขาไปฆ่า เมื่อได้ทรงฟังคำถวายพระพรของพระสงฆ์ไม่ลงกันเช่นนั้น ก็ยิ่งสงสัยมากขึ้น จึงรับสั่งถามมหาพระสงฆ์ผู้ที่มีความแก่กล้า อาจชำระความสงสัยนี้ได้ พระสงฆ์ถวายพระพรว่า เห็นแต่พระโมคคัลลสีบุตร คิสสะเถระเท่านั้น อาจตัดความสงสัยอันนี้ได้ จึงให้จัดพระมหาเถระ

และอำมาตย์พร้อมด้วยบริวารไปอาราธนาถึง ๒ ครั้ง ท่านก็ไม่มา เพราะไปบอกกับท่านว่า พระมหากษัตริย์รับสั่งหา. ต่อครั้งที่ ๓ จึงมา เพราะไปบอกขอให้ท่านมาช่วยชำระพระศาสนา.

ผู้ไปอาราธนาครั้งที่ ๑ คือ พระมหาเถระที่เป็นธรรมเถิก ๔ รูป มีบริวารองค์ละ ๑,๐๐๐ (หนึ่งพัน) รูป และอำมาตย์ ๔ คนมีบริวาร คนละ ๑,๐๐๐ (หนึ่งพัน).

ครั้งที่ ๒ พระมหาเถระ ๘ รูป บริวาร ๘,๐๐๐ (แปดพัน) อำมาตย์ ๘ คน บริวาร ๘,๐๐๐ (แปดพัน).

ครั้งที่ ๓ พระมหาเถระผู้ใหญ่ ๑๖ รูป อำมาตย์ ๑๖ คน บริวาร ๑๒,๐๐๐ (สามหมื่นสองพัน).

เมื่อพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระมาถึง พระบรมกษัตริย์จึงทรงทำการต้อนรับ และให้ท่านพักพอสมควรแล้ว จึงตรัสเล่าเรื่องแต่ต้นจนถึงอำมาตย์ไปฆ่าพระสงฆ์ ให้พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระฟังแล้ว ตรัสถามว่า บาปจะตกอยู่แก่ใคร พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระถวายพระพรว่า บาปตกอยู่แก่อำมาตย์ผู้ฆ่า เพราะพระมหากษัตริย์ไม่ได้มีเจตนาจักให้อำมาตย์ไปฆ่า ยกพระพุทธพจน์ที่ว่า เจตนาหิ ภิกขเว ภมฺมํ วทามิ ขึ้นเป็นหลักวินิจฉัย และให้พระมหากษัตริย์หายสงสัย และได้อ้างชาดกสารกอีกมากมาย พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระยังพระมหากษัตริย์ให้ทรงทราบด้วยพระธรรมเทศนา ดังนี้ แล้วอยู่ในอุทยานนั้น ๗ วัน ให้พระมหากษัตริย์เรียนลัทธิสมัยในพระพุทธศาสนา ในวันที่ ๗ พระบรมกษัตริย์ ตรัสใช้ให้ไปประกาศแก่ภิกษุบรรดาที่อยู่ชมพูทวีปให้มา



ประชุมในอโศการาม.

### วิธีระงับอธิการณ์

เมื่อพระสงฆ์มาประชุมพร้อมกันแล้ว พระเจ้าธรรมาสโศกราชประทับอยู่ภายในม่านกับพระโมคคัลลบุตรตีสสระแล้ว รับสั่งให้เรียกภิกษุพวกที่ถือลัทธิเดียวกันนั่งเป็นหมู่ ๆ แล้วตรัสถามเป็นใจความว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนอะไร พวกมิจฉาทิฎฐิก็ตอบตามทิฎฐิที่ตนถือ มีอุจเฉททิฎฐิและสัสสตทิฎฐิเป็นต้น เมื่อทรงทราบว่าเป็นมิจฉาทิฎฐิก็รับสั่งให้สึก ได้สึกพวกเดียรดียมิจฉาทิฎฐิในครั้งนั้น ๖๐,๐๐๐ (หกหมื่นหรือหกสิบพัน) เมื่อชำระเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงทรงอาราธนาให้พระสงฆ์มีความพร้อมเพียงร่วมกันทำอุโบสถสังฆกรรม.

### ทำสังคายนา

พระโมคคัลลบุตร เมื่อชำระอธิการณ์เสร็จแล้ว จึงเลือกพระสงฆ์ในจำนวน ๖,๐๐๐,๐๐๐ (หกล้านหรือหกสิบแสน) รูป เลือกเอาแต่ล้วนเชี่ยวชาญและได้อภิญญา ๖ ประการได้ ๑,๐๐๐ (หนึ่งพัน) รูป ประชุมทำสังคายนา พระโมคคัลลบุตรตีสสระ เป็นประธาน ทำโดยนัยสังคายนาครั้งที่ ๑ ทำอยู่ ๘ เดือน ที่อโศการาม เมืองปาตลีบุตร พระเจ้าธรรมาสโศกราชเป็นผู้อุปถัมภ์ นับแต่พระพุทธปรินิพพานมา ๒๑๘ ปี.

จตุตถสังคีติ

เมื่อทำสังคายนาครั้งที่ ๓ เสร็จแล้ว พระโมคคัลลบุตรได้จัดส่งพระภิกษุเหล่านั้น ๆ ไปประกาศพระศาสนาในปัจฉิมชนบทต่าง ๆ คือ :-

๑. พระมัชฌันติกเถระ ไปแคว้นกัมมิระและคันธาระ ได้ไปทรมานพระยานาคชื่ออราวาฬให้เสื่อมพศอันร้าย แล้วแสดงธรรมมีกถา ให้พระยานาคกับบริวารตั้งอยู่ในสรวงคมน์และในศีล ๕ ปีญจกษัยกับนางยักษินีกับบุตร ๕๐๐ คน ได้สำเร็จโศดาปัตติผล และแสดงอาสิวิโสฬสมสูตร แก่หมู่มนุษย์ เมื่อจบเทศนา เทพดาและมนุษย์ได้บรรลุมรรคผลประมาณ ๘๔,๐๐๐ (แปดหมื่นสี่พัน) บรรพชาในพระพุทธศาสนา ๑๐๐,๐๐๐ (หนึ่งแสน) ตระกูล.

๒. พระมหาเทวเถระ ไปมหิสสกมรทลชนบท แสดงเทวทูตสูตร ให้สัตว์ที่มีอุปนิสัยได้ธรรมจักขุมรรคผลประมาณ ๔๐,๐๐๐ (สี่หมื่น) ออกบรรพชาในพระพุทธศาสนาประมาณ ๔๐,๐๐๐ (สี่หมื่น).

๓. พระรักขิตเถระ ไปนวาสิประเทศ แสดงซึ่งความที่สังสารวัฏมิเบื้องต้นมิได้ปรากฏ เมื่อจบมหาชนได้บรรลุมรรคผลประมาณ ๖๐,๐๐๐ (หกหมื่น) ออกบรรพชาในพระพุทธศาสนา ประมาณ ๓๗,๐๐๐ (สามหมื่นเจ็ดพัน) อารามเกิดขึ้น ๕๐๐ (ห้าร้อย) อาราม.

๔. พระโยนกธรรมรักขิตเถระ ไปอปรรันตกชนบท แสดงอัคคิขันโสปสูตร ยังมหาชนให้ได้มรสอมตะประมาณ ๓๗,๐๐๐ (สามหมื่นเจ็ดพัน) ออกบรรพชาจากชาติตยสกุล ๑,๐๐๐ (หนึ่งพัน) สตรีออกบรรพชา ๖,๐๐๐ (หกพัน).

๕. พระมหาธรรมรักจิตเถระ ไปมหารัฐชนบท แสดงมหา-  
นารทชาดก มหาชนตั้งอยู่ในอริยมรรคอริยผลประมาณ ๘๖,๐๐๐  
(แปดหมื่นสี่พัน) ออกบรรพชาในพระพุทธศาสนา ๑๓,๐๐๐ (หนึ่ง  
หมื่นสามพัน).

๖. พระมหารักจิตเถระ ไปโยนกรัฐชนบท แสดงกาฬการามสูตร  
ให้ชนตั้งอยู่ในอริยมรรคอริยผลประมาณ ๑๓๗,๐๐๐ (หนึ่งแสนสามหมื่น  
เจ็ดพัน) ออกบรรพชาในพระพุทธศาสนา ๑๐,๐๐๐ (หนึ่งหมื่น).

๗. พระมัชฌิมเถระกับพระเถระอีก ๔ คือ พระกัสสปโคตตเถระ ๑  
พระอฬกเทวเถระ ๑ พระพุนทุภิสสรเถระ ๑ พระสหัสสเทเถระ ๑  
ไปประเทศอันเป็นส่วนหนึ่งแห่งป่าหิมพานต์ แสดงธัมมจักกัปป-  
วัตตนสูตร หมู่ชนได้มรรคผล ๘๐,๐๐๐,๐๐๐ (แปดโกฏิ) กุลบุตรออก  
บรรพชาในสำนักพระเถระองค์หนึ่ง ๆ ประมาณ ๑,๐๐๐ ๆ (หนึ่งพัน ๆ).

๘. พระโสณเถระ กับพระอุตตระไปสุวรรณภูมิ แสดงธรรม  
เทศนาพรหมชาลสูตร ยังหมู่ชนให้ตั้งอยู่ในสรณคมน์และศีล ๕ ที่มี  
อุปนิสัย ได้บรรลุมรรคผล ๖๐,๐๐๐ (หกหมื่น) เด็ก ๆ ออกบรรพชา  
๑,๕๐๐ (หนึ่งพันห้าร้อย).

๙. พระมหินทเถระ ไปลังกาทวีป แสดงหัตถิปโทปมสูตร แก่  
พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะกับสรรพสัตว์ ๔๐,๐๐๐ (สี่หมื่น) ให้ตั้งอยู่  
ในสรณคมน์.

๑. สุวรรณภูมิ ได้แก่นครปฐม แต่ไม่สู้แน่นัก เพราะพม่ามอญต่างก็อ้างว่า เมืองสะเทิม คือ  
สุวรรณภูมิ.

แสดงสมจิตตสูตรแก่เทพดา ใต้บรรลุมรรคผล ๑๐๐,๐๐๐,๐๐๐ (สิบโกฏี).

แสดงเปตวัตถุ วิมานวัตถุ สัจจสังยุต อาสิวิโสปมสูตร ยังชนทีมีอุปนิสัยให้บรรลุมรรคผลประมาณ ๒๓๕๐๐ (สองพันห้าร้อย).

ต่อมา อมาตย์ชื้ออริฎฐะกับพี่น้องชาย ๕๕ คน ทูลลาพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะออกบรรพชาในสำนักพระเถระเจ้า ใต้สำเร็จพระอรหัตต์ทั้งหมด.

ต่อมา พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ ทรงบริจาคพระราชทรัพย์สร้างพระสตูป อารานาสุมนสามเณรผู้เป็นหลานพระมหินทเถระ ให้เทียวแสวงหาพระสารีริกธาตุมาบรรจุไว้ในพระสตูป แล้วกระทำสักการะบูชาเสร็จแล้วพระมหินทเถระก็ไปอยู่ในเมฆฆวนุทยาน.

ครั้งนั้น สมเด็จพระอนุพาราชเทวี อัครมเหสีท้าวมหานาค ผู้เป็นพระยามหาอุปราช เป็นพระอนุชาธิราชแห่งพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะกับนางบริวาร ๑,๐๐๐ (หนึ่งพัน) สมาทานศีล ๑๐ ทรงฝ้ากาสาวพัสดร์ (อุทิสบรรพชา) ใครจะบวชเป็นภิกษุณี พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะทรงทราบ จึงเสด็จไปสำนักพระมหินทเถระเจ้า มีพระบรมราชโองการตรัสเล่าเรื่องให้พระเถระทราบ พระเถระจึงถวายพระพรว่า ถ้ากระนั้น พระองค์จงให้ราชบุรุษไปยังสำนักสมเด็จพระบิดาของอาตมภาพ ผู้เป็นอทิฎฐสหายของพระองค์ ขอพระมหาโพธิและพระนางเจ้าสังฆมิตตาเถรี-เจ้ามาด้วยจักได้มาอุปสมบทอุบาสิกาในลังกาทวีป พระบรมกษัตริย์จึงตรัสให้อริฎฐอมาตย์ไปยังสำนักสหาย ณ กรุงปาฏลีบุตร ขอพระมหาโพธิกับ

พระนางสังฆมิตตาเถรี ฝ่ายมหาอำมาตย์ ก่อนที่จะไป ได้กราบทูลถวาย  
บังคมลาบวช ในเมื่อเวลากลับมาถึง พระบรมกษัตริย์ก็ทรงอนุญาต เมื่อ  
ไปถึงจึงขึ้นเฝ้าสมเด็จพระเจ้าธรรมาสโกราช ถวายบังคมทูลความตั้งแต่  
ต้นจนถึงขอเชิญพระมหาโพธิและพระสังฆมิตตาเถรี ไปทำนุบำรุงพระ  
ศาสนาในลังกาทวีป สมเด็จพระเจ้าธรรมาสโกราชจึงให้ไปหาพระสังฆ-  
มิตตาเถรี เมื่อไปถึงแล้วจึงถวายนมัสการแล้วแจ้งเหตุแต่ต้นจนถึงที่สุด  
พระนางสังฆมิตตาเถรีก็ยินดี รุ่งขึ้นจึงเข้าไปถวายพระพรลาพระบรม  
บพิตร สมเด็จพระบรมบพิตรก็ทรงโศกาลัยเป็นอันมาก ฝ่ายพระนาง  
สังฆมิตตาเถรีก็มีใจเอื้อเฟื้อ เพราะเป็นพระจีณาสพ พระบรมบพิตรจึง  
ตรัสสั่งว่า เมื่อแม่จะไปลังกาทวีปจงเชิญกิงพระมหาโพธิไปด้วย พระเจ้า  
ธรรมาสโกราชจึงเชิญกิงพระมหาโพธิเมืองขวาลงประดิษฐานในอ่างทอง  
มอบให้กับพระนางสังฆมิตตาเถรี นำลงสู่สำเภาไปยังลังกาทวีป พระ  
มหินทเถระครั้นทราบว่สำเภาใกล้จะถึง จึงทูลแจ้งอาการแด่พระเจ้า  
เทวานัมปิยติสสะ และได้พร้อมด้วยพระอรหันต์และราชบริพารมากอย  
รับที่ท่าชมพูโกลปัฏนะ พอได้ทอดพระเนตรเห็นสำเภาพระมหาโพธิ  
มาแต่ไกล ก็ทรงปีติปราโมทย์เป็นอย่างยิ่ง ครั้นมาถึงท่าก็ทรง  
ต้อนรับด้วยเอิกเกริกเป็นกำลัง พร้อมทั้งได้พากันกระทำสักการะบูชา  
ทั้งเทพดาและมนุษย์ และเชิญมาสู่นุราชบุรีโดยทิศอุดรแห่งพระนคร  
พระมหาโพธิมีพระปาฏิหาริย์ต่าง ๆ บุษขาวเมืองลังกาทวีปมีประมาณ  
๑๐,๐๐๐ (หนึ่งหมื่น) ได้เห็น เกิดความเลื่อมใส แล้วยังมี  
ปัญญาลงสู่ไตรลักษณ์ก็ได้บรรลุพระอรหันต์สิ้นทั้งหมื่น พากันเข้าบวช

ในพระพุทธศาสนา ในสำนักแห่งพระมหินทเถระ ครั้นแล้วพระเจ้า  
เทวานัมปิยติสสะจึงตรัสหาหรือพระมหินทเถระว่า จักเชิญพระมหาโพธิ  
ไปประดิษฐานไว้ ณ ตำบลใดจึงจะดี พระมหินทเถระจึงถวายพระพรว่า  
ข้างทักษิณแห่งอนุราชบุรี ไกลออกไปราว ๕๐ ชั่วธนู (๕๐๐ วา)  
นั่นแลเป็นที่บริโภกเจดีย์แห่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาแต่ก่อน พระเจ้า  
เทวานัมปิยติสสะทรงเห็นร่วมด้วย จึงนำไปประดิษฐานไว้ในที่นั้น  
ต่อมาเมื่อผลหล่นงอกขึ้นเป็นลำต้นประมาณ ๔๐ ต้น จึงนำไปประดิษฐาน  
ไว้ในทิศต่าง ๆ เป็นต้นว่าที่ทำขมพู โกลปิฎณะ พระองค์ ๑ บ้านควักก-  
พราหมณ์พระองค์ ๑ อุปรามพระองค์ ๑ อิศรมิมานวิหารพระองค์ ๑  
ปฐมเจดีย์พระองค์ ๑ เจดีย์บรรพตพระองค์ ๑ โรหนชนบท ๒ พระองค์  
บ้านการชคามพระองค์ ๑ บ้านจันทนคามพระองค์ ๑.

ฝ่ายสมเด็จพระอนุพาราชเทวีกับนางขัตติยกัญญาและอันเตปรุก-  
ราชนารี (หญิงในราชสำนัก) พวกกันบวชในสำนักพระนางสังฆมิตตา-  
เถรี ได้สำเร็จพระอรหัตต์ทั้งสิ้น ประมาณ ๑,๐๐๐ (หนึ่งพัน) คน.

มหาอริฏฐอมาตย์ บรรพชาในสำนักพระมหินทเถระเจ้า พอคม  
มีคโจนจดถึงศิรยะ ปลงปัญญาลงสู่พระไตรลักษณ์ ก็ได้บรรลุพระ  
อรหัตต์แล้วบวชเป็นภิกษุ.

พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะตรัสถามพระมหินทเถระว่า พระพุทธ-  
ศาสนาจะได้ชื่อว่าตั้งมั่นในลังกาทวีปหรือยัง จึงถวายพระพรว่า พระ  
พุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ก็บริบูรณ์อยู่แล้ว แต่รากแก้วพระพุทธ-  
ศาสนายังหาบริบูรณ์ไม่ เมื่อทรงทราบว่าเป็นรากแก้วของ

พระศาสนา จึงปรารถนาและหาวิธีในการที่จะจัดทำสังคายนา.

สังคายนาครั้งนี้ ได้ทำที่ภูพาน เมืองอนุราชบุรี ประชุมสงฆ์  
องค์อรหันต์ ๖๘,๐๐๐ (หกหมื่นแปดพัน) พระองค์ พระอรหันต์มหาเถระ  
ผู้เป็นราชาภิไนย (หลาน) ของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะเป็นประธาน  
พระมหินทเถระเจ้าเป็นผู้ปลุณา พระอรหันต์มหาเถระเจ้าเป็นผู้วิชันนาทำอยู่  
๑๐ เดือนจึงสำเร็จ นับแต่พุทธปรินิพพานล่วงแล้ว ๒๗๖ ปี ได้พระ  
เจ้าเทวานัมปิยติสสะเป็นผู้อุปถัมภ์.

การปลุณาวิชันนาและสังคายนาทั้งปวง เหมือนปฐมสังคายนา.

### ปัญจมสังคีติ

เมื่อพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ ได้เป็นใหญ่ในลังกาทวีป ได้ทรงบำรุงสถานที่และภิกษุสามเณรและภิกษุณี ให้ได้รับความสุขด้วยจตุปัจจัยตราบเท่าสิ้นพระชนมชีพ พระเจ้าอุตติยะพระราชอนุชาได้ดำรงราชสมบัติสืบมา.

พระมหินทเถระเจ้า จำเนียรกาลล่วงมาถึงชราภาพ ก็ดับขันธปรินิพพาน พระเจ้าอุตติยราชทรงทราบ จึงจัดการฌาปนกิจศพพระเถระที่เถรพัทธมณฑล ทางด้านปาจิณฑิศาแห่งมหาวิหาร และสร้างพระสถูปไว้ ณ ที่นั้น รุ่งขึ้นอีกปีหนึ่ง พระสังฆมิตตาเถรีก็ดับขันธปรินิพพาน พระบรมกษัตริย์จึงทรงจัดการฌาปนกิจศพ ทางด้านบูรพทิศแห่งอุปาราม และสร้างพระเจดีย์บรรจุพระสารีริกธาตุไว้ ณ ที่นั้น ครั้นต่อมาพระเจ้าอุตติยะทิวงคตแล้ว พระเจ้ามหาสิวะและพระเจ้าสุรติสสะผู้พระราชอนุชา ได้ดำรงราชสมบัติสืบมา ในระหว่างนั้นได้เกิดหิมพิงพระราชสมบัติ ผลัดเปลี่ยนกันต่อ ๆ มา จนถึงสมัยพระยาขัลลาตนาค ผู้พระราชอนุชาธิราชของพระเจ้าลัชชกิตติสสะ ได้ผ่านสมบัติในลังกาทวีป ทรงประกอบด้วยสักธา ทรงสร้างพระวิหารขึ้นอีก ชื่อกรุงนทปาสกวิหาร ครองสมบัติอยู่ได้ ๖ ปี เสนาบดีคิดประทุษร้าย จับพระยาขัลลาตนาคฆ่าเสีย ขึ้นครองสมบัติในอนูราชบุรีเอง วัฏฏคามินิกุมารผู้เป็นพระราชกนิษฐาของพระยาขัลลาตนาค จับเสนาบดีฆ่าเสีย ขึ้นครองราชสมบัติเอง และได้ยกพระอนุพาราชเทวีผู้พี่สะใภ้ ตั้งไว้ในตำแหน่งพระอัครมเหสี ครองสมบัติอยู่ได้ ๕ เดือน มีหิมพิ ๗ คนกับบริวารเป็น



อันมาก ได้มาทำการแข่งชิงพระราชสมบัติ พระเจ้าวิภูฏคามิณี จึงหนีจากพระนคร ไปซ่อนอยู่ในป่าใกล้เวสศศิรีวิหาร ซึ่งพระมหาตีสเถระอาศัยอยู่ ณ ที่นั้น พระเถระเจ้าทราบข่าวพระมหากษัตริย์ได้หนีภัยมาซ่อนอยู่ ณ ที่นั้น เมื่อบิณฑบาตมาได้ก็แบ่งไปถวาย ทรงพอพระทัย จึงทรงสร้างพระวิหารถวายเป็นสังฆปริโภค ๑ หลัง ต่อมา พระมหาตีสเถระได้ฝากให้เสด็จอยู่กับคนสืวะผู้เป็นนายแขวงและเป็นอุปัฏฐากของตน จึงเสด็จอยู่ในที่นั้นราว ๑๕ ปี.

ในระหว่างนั้นเหล่าทมิฬทั้ง ๗ คน เมื่อใครเป็นใหญ่ก็พากันจับฆ่าชิงครองราชสมบัติเสียเอง ครองอยู่ได้ราว ๒ ปีบ้าง กว่า ๒ ปีบ้าง แล้วถูกฆ่า เป็นมาเช่นนี้ถึงสมัยทาสทมิฬครองราชสมบัติ.

พระเจ้าวิภูฏคามิณีมีกำลังขึ้นก็ยกพยุหพลมาตี ฝ่ายทาสทมิฬก็พ่ายแพ้ จึงทรงครองราชสมบัติได้อีก และได้สั่งให้ทำลายอารามแห่งเดียรถีย์นครนั้นในตำบลนั้น แล้วทรงสร้างวิหารลงในตำบลนั้นมี ๑๒ บริเวณ และพระองค์ทรงสร้างอภัยศิรีวิหารถวายแก่พระตีสสมมหาเถระ เมื่อสร้างเสร็จแล้วจึงรับสั่งให้ราชบุรุษไปนิมนต์มาอยู่ เพราะอาศัยการระลึกถึงอุปการคุณซึ่งพระเถระได้มีอยู่แต่พระองค์ ครั้นพระเถระมาแล้วก็ทรงมอบอภัยศิรีวิหารถวาย และทรงบำรุงด้วยจตุปัจจัย แม้ที่ซึ่งพระองค์ทรงบังคับให้นางโสมเทวีลงจากรถ เมื่อครั้งหนีทมิฬ ก็ทรงสร้างอารามขึ้น ชื่อว่า โสมาราม.

ฝ่ายโยธาทั้ง ๗ อตติยอมาตย์ สร้างพระวิหารชื่อ ทักขินาวิหาร ด้านทักษิณแห่งอนูราชบุรี.

มูลอมาตย์ สร้าง มูลวิหาร.

ศาลิอมาตย์ สร้าง ศาลยาราม.

ปีพตอมาตย์ สร้าง ปีพตาราม.

ติสสอมาตย์ สร้าง ติสสาราม.

สร้างทางด้านอุตตริทิสแห่งอนุราชบุรี.

ครั้นสร้างเสร็จแล้วได้มอบถวายพระติสสมหาเถระ พระติสสมหาเถระจึงจัดส่งพระสงฆ์ไปอยู่ทุก ๆ พระอาราม อมาตย์ผู้เป็นเจ้าของวิหารก็พากันบำรุงด้วยปัจจัยตามสมควรแก่สมณะ.

ต่อมา พระสงฆ์ฝ่ายมหาวีฬารกล่าวติเตียนยกโทษพระติสสมหาเถระว่า เป็นผู้ระคนด้วยตระกูลแห่งคฤหัสถ์ ชวนกันกำจัดออกจากพระอาราม พระติสสะอีกรูปหนึ่งผู้เป็นศิษย์ เข้าข้างอาจารย์ เห็นพระสงฆ์ทำอาการดั่งนั้นแก่อาจารย์ของตนก็ขัดใจ จึงไปอยู่ในอภัยคีรีวิหาร ตั้งแต่นั้นพระสงฆ์ได้แตกออกเป็น ๒ พวก คือพวกมหาวีฬาร ๑ พวกอภัยคีรีวิหาร ๑.

พระภิกษุทั้งหลายผู้ประกอบด้วยปัญญา เห็นอาการดั่งนั้น จึงเห็นว่านานไปเบื้องหน้า กุลบุตรจัดเสียมถอยน้อยปัญญา พระศาสนาจักลบเลือนเสื่อมสูญไปโดยเร็ว จึงพร้อมใจกันเริ่มทำสังคายนา จดจารจารึกพระไตรปิฎก เพื่อจักยังพระพุทธศาสนาให้จรัสฤทธิกาลสืบไป จึงประชุมพระสงฆ์องค์อรหันต์ ๑,๐๐๐ (หนึ่งพัน) พระองค์ ปรีกษาพร้อมกันแล้ว ได้เข้าไปถวายพระพรแจ้งเหตุแด่พระเจ้าวิภูคามิณี พระองค์ทรงทราบและทรงยินดีในอันที่จะทรงอุปถัมภ์ จึงให้สร้างมณฑป

ขึ้น ณ ท่ามกลางติสสมหาวิหาร ในลังกาทวีป.

สังคายนาครั้งนี้ได้ทำที่ติสสมหาวิหาร ลังกาทวีป ประชุมสงฆ์  
องค์อรหันต์ ๑,๐๐๐ (หนึ่งพัน) พระองค์ พระพุทธทศตเถรเจ้านั่งเป็น  
ประธาน พระติสสมหาเถรเจ้าเป็นผู้วิสันนา พระวินัย พระสูตร พระ  
ปรมัตถ์ ทำอยู่ ๑ ปีจึงสำเร็จ นับแต่พุทธปรินิพพานล่วงแล้ว ๔๓๑ ปี  
ได้พระเจ้าวัฏฏคามินิเป็นผู้อุปถัมภ์ เมื่อสังคายนาจบแล้วได้จาริกไว้เป็น  
ตัวอักษร ให้ได้เล่าเรียนกันสืบมา.

๑. บางแห่งเรียกว่า มหาวิหาร.